

VII. TEISĖS FILOSOFIJA

ŽODŽIO (SAVIRAIŠKOS) LAISVĖS TEISĖS MORALINĖS RIBOS

Doc. dr. Saulius Arlauskas

Lietuvos teisės universitetas, Teisės fakultetas, Teisės filosofijos katedra,
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 71 46 97
Elektroninis paštas tf@ltu.lt

Pateikta 2000 m. rugsėjo 15 d.

Parengta spausdinti 2001 m. sausio 16 d.

Recenzavo Lietuvos žurnalistikos centro direktorius, Vilniaus universiteto žurnalistikos instituto doc. dr.

L. Tapinas ir Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Kriminalistikos katedros prof. habil. dr. S.

Kuklianskis

S a n t r a u k a

Straipsnyje filosofiniu požiūriu yra analizuojama saviraiškos (žodžio) laisvės teisės struktūra. Paaiškėja, kad žodžio laisvės teisės struktūrą lemia dvi – tiesos ir gėrio – filosofinės kategorijos. Pirmoji suponuoja intelektualinį, antroji – valinį žodžio laisvės aspektą. Straipsnyje parodoma, kaip abu šie aspektai veikia difamacijos teisės esminius parametrus, visuomenės informavimo priemonių atsakomybę ir valstybinės valdžios veiksmų kritikos besąlygišką galimybę.

ĮVADAS

Neretai žodžio laisvės teisė yra suprantama kaip informacijos perteikimo ar gavimo laisvės teisė. Tokią nuomonę dar labiau sutvirtina Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio formuluotė, kurioje kartu su žmogaus teisėmis laisvai reikšti savo mintis ir įsitikinimus garantuojama ir teisė *gauti informaciją* [1, p. 16]. Pagunda sujungti ar net sutapatinti žodžio laisvės ir informacijos laisvės teises kyla dėl objektyvios priežasties. Kiekvienas pasakytas ar išgirstas žodis yra ir tam tikra informacijos dalelytė. Vadinasi, kalbėjimas ar kito asmens kalbos klausymas ir būtų informacijos judėjimo procesas. Tai, be abejo, tiesa. Tačiau negalima nepastebėti, kad egzistuoja tik funkcinis žodžio ir informacijos laisvių giminingumas. Jeigu kalbėjimas ir informacijos perteikimas vyksta kartu, tai anaipol nereiškia, kad čia turima omenyje žodžio ir informacijos sąvokų tapatumas. Kitaip tariant, žodžio laisvės ir informacijos gavimo teisės gali būti ir yra dvi skirtingos fundamentinės žmogaus teisės. Galima iškart pasakyti, kad prie termino *informacija* ne visada dera terminas *laisvė*. Tuo tarpu sąvoka *žodis* tiesiog reikalauja sąvokos *laisvė* kaip organinio papildinio. Pabandykime paanalizuoti informacijos gavimo, suradimo ar įgijimo aplinkybes ir iškart taps aišku, kad laisvės čia gali būti ypač mažai. Kiekvienas žmogus prieš save regi begalinę gamtą. Tai neišsemiamas informacijos lobynas. Deja, pasaulio kūrėjas nesiruošia atskleisti žmogui visų savo kūrinijos paslapčių, nors, be abejo, žino apie *homo sapiens* smalsumą. Žmogaus galimybės sužinoti ką nors naujo apie gamtinę realybę, deja, buvo ir visada liks ribotos. Kalbant apie socialinius reiškinius, yra daug objektyvių informa-

cijos įgijimo apribojimų. Tėvai vaikams ar sutuoktinis sutuoktiniui ne visada linkę viską pasakyti. Jie, tarkim, nesako, ką mano apie intymius dalykus. Neįmanoma reikalauti, kad vienas verslininkas atskleistų kitam verslininkui savo verslo paslaptis. Pagaliau egzistuoja ir valstybinės paslaptys, prieinamos ne kiekvienam piliečiui. Kur, kada ir kokią informaciją turi teisę gauti konkrečios valstybės pilietis, priklauso nuo daugelio socialinių aplinkybių. Galima tiesiog teigti, kad informacijos gavimo teisė yra socialinė kategorija. Tuo tarpu žodžio laisvė, kaip žmogaus saviraiškos būdas, yra greičiau dvasinė kategorija. Neatsitiktinai „Deklaracijoje dėl saviraiškos ir informacijos laisvės“, kurią Europos šalių Ministrų komitetas aprobavo 1982 m. balandžio 12 d., kalbant apie tikslus, c punkte yra pavartota informacijos atvirumo *viešame sektoriuje* (paryškinta mano – S. A.) sąvoka [2, p. 270]. Tai reiškia, kad kalbėti apie informacijos gavimo laisvės teisę faktiškai galima turint omenyje tik viešus šaltinius. Informacijos laisvės teisės kategoriškas teigimas turėtų būti suprantamas kaip maksimalaus viešojo informacijos sektoriaus išplėtimo, peržengiant netgi nacionalinių valstybių ribas, reikalavimas.

Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 9 straipsnyje kalbama apie *minties laisvės teisę*. Ši teisė taip pat gali painiotis su žodžio laisvės teise. Nesvarbu, ar žmogus samprotauja mintyse, ar kokią nors loginę konstrukciją bando išreikšti garsiai kalbėdamas, vis vien mąstoma sąvokomis. Kitaip tariant, mąstymą galime laikyti specifiniu kalbėjimo būdu. Jei neleisime žmogui mąstyti, tai bus aišku, kad neleisime jam ir kalbėti. Iš to lyg ir išplauktų, kad mąstymo laisvės ir žodžio laisvės teisės yra giminingos. Tačiau, jei tiktai sukeisime implikacijos narius vietomis, iškart iškyla tokios išvados nepagrįstumas. Kitaip tariant, teiginys, kad jei neleisime žmogui kalbėti, tai reiškia, jog neleisime jam ir mąstyti, yra klaidingas. Tikra tiesa. Galime žmogui liepti patylėti, tačiau, jam tylint, jo galvoje suksis pačios įvairiausios mintys. Tai rodo, kad mąstymas yra glaudžiai susijęs su žmogaus fiziologinėmis galiomis. Mąstymas tam tikra prasme yra panaši žmogaus ypatybė, kaip ir jo savybės regėti bei jausti daiktus. Žmogaus mąstymą, kaip ir regėjimą, yra įmanoma sustabdyti fiziologinės intervencijos į žmogaus kūną būdu. Tai rodo, kad žmogaus minties laisvės teisė yra iš esmės žmogaus fizinio neliečiamumo teisė. Tuo tarpu žodžio laisvės teisė peržengia žmogaus biologines ribas. Juk kalbėdami apie žodžio laisvės teisę visų pirma turime omenyje, kad žmogui negali būti kliudoma reikšti savo mintis taip, kad kiti girdėtų. Galima sakyti, kad žodžio laisvė yra komunikacijos laisvė. Žodžio laisvė – tai visų pirma dvasinio bendravimo tarp žmonių laisvė. Vadinasi, žodžio laisvė ne tiek biologinės saviraiškos būdas, kiek žmogaus siekimas tam tikros dvasinės satisfakcijos.

1. ŽODŽIO LAISVĖS TEISĖS ISTORINĖ GENEZĖ

Tai, kad žodžio laisvė yra susijusi su žmogaus dvasinėmis intencijomis, išryškėja žvilgtelėjus į žodžio laisvės teisės istorinį iškilimą. Nors žmonės garsais ėmė reikšti savo mintis tuo metu, kai apskritai išmoko kalbėti, tačiau tai, kad jie turi *teisę* nekliudomai reikšti mintis ir kad žodžio laisvės teisė yra neliečiama, suprato gerokai vėliau. Galima tvirtinti, kad minties ir žodžio laisvės teisių idėjos yra Atgimimo epochos ir Naujųjų amžių kūdikiai. Dž. Bruno, Galileo Galilėjaus, N. Koperniko vardai byloja apie sunkų kelią kovojant dėl žmogaus teisės žvelgti į pasaulį savo proto akimis, viešai kalbėti apie tai, ką galvoji. Kreacionistinė viduramžių pasaulėžiūra kiekvieną krikščionį vertė pasaulį matyti Švento Rašto kontekste ir suprasti bei interpretuoti pasaulio reiškinius tik Bažnyčios sankcionuotu būdu. Naujaisiais amžiais kaip alternatyva deistinei viduramžių pasaulėžiūrai susiformavo natūralistinės teologijos idėja. Dievo sutapatinimas su gamta atvėrė galimybes pasaulį interpretuoti natūralistiškai, kalbėti apie jį tai, ką akivaizdžiai suvokia žmogaus protas. Šiuo atžvilgiu reikėtų paminėti B. Spinozos panteistinę filosofiją. Įdomu, kad šio filosofo pastanga pagrįsti gamtine prigimtimi netgi socialinę žmogaus būtybę pasirodė esanti vaisinga iškeliant žodžio laisvės teisę. Anot B. Spinozos, žmonės, perduodami dalį savo prigimtinių teisių valdžios funkcijoms, niekada jų neatsisako tiek, „... kad jų nebebijotų tie, kuriems jie perdavė savo teises. Ir svarbiausia, žmonės niekada neatsisakys savo nuomonės, ir jų pažiūros skirsis taip pat, kaip ir skoniai“ [3, p. 259]. Kitaip tariant, anot B. Spinozos, valdžia naudojasi žmonių jai

suteiktomis teisėmis rūpintis žmonių reikmėmis. Tačiau žmonės visų savo įgimtų galių valdžiai nepatiki, kai ką pasilieka sau. Tai reiškia, kad žmonės visų pirma pasilieka sau teisę laisvai kalbėti, kritikuoti valdžią, jei ši žmonėms deramai neatstovauja. Toliau B. Spinoza daro tokią išvadą: valdžia turi garantuoti nuomonių laisvę, nes priešingu atveju žmonės taps maištininkais [3, p. 261, 263]. Kaip pavyzdį, kur žodžio laisvė yra garantuota geriausiu būdu, B. Spinoza pateikia Amsterdamą [3, p. 266]. Iš tiesų, kaip žinome, tuo metu, kai XVII a. viduryje filosofas gyveno Olandijoje, ši šalis pasižymėjo gana dideliu demokratizmu, tolerancija įvairioms religinėms pažiūroms. „Kurantai“ (tuometiniai laikraščiai), aktualūs poleminiai pamfletai buvo labai populiarūs. Čia daugeliu kalbų buvo leidžiamos knygos, neretai uždraustos kitose šalyse.

Liberali visuomeninė Olandijos dvasia labiausiai veikė Angliją, Skandinavijos šalis. Galima būtų paminėti tai, kad Anglijoje žodžio laisvei garantuoti 1694 m. buvo žengtas pirmas istorijoje teisinis žingsnis – įstatymo tvarka buvo panaikintas įvairių leidinių licenzavimas [4, p. 31]. Na, o pirmuoju pasaulyje rašytiniu įstatymu, kuris įtvirtino nuomonių laisvę, laikomas 1766 m. Švedijos parlamento nario A. Chidenijaus iniciatyva priimtas „Spaudos laisvės įstatymas“ [5, p. 15].

Žodžio ir spaudos laisvės idėja Prancūzijos visuomeninėje sąmonėje ypač sparčiai brendė XVIII amžiuje. Tai buvo amžius, kai Prancūzijos liaudis klestinčios liberalinės Anglijos pašonėje kentė nuo absoliutinės monarchijos priespaudos, feodalinių santykių anachronizmo bei Katalikų Bažnyčios dvasinės diktatūros. Tautos galutinai subrendęs siekis garantuoti kiekvieno piliečio laisvę, turėti ir reikšti savo nuomonę buvo ryžtingai įtvirtintas „Žmogaus ir piliečio teisių deklaracijoje“, kurią prancūzų tautai atstovaujantis Steigiamasis susirinkimas priėmė 1789 m. rugpjūčio 26 dieną. Deklaracijos 11 straipsnis skelbia: „Laisvas pasikeitimas nuomonėmis ir mintimis – viena iš svarbiausių žmogaus teisių, ir kiekvienas pilietis gali laisvai kalbėti, rašyti ir publikuoti tuo nepiktnaudžiaudamas ir atsakydamas tais atvejais, kuriuos numato įstatymas“ [6, p. 136]. Deklaracijoje užfiksuota žodžio laisvės nuostata virto konstitucine norma, kai 1791 m. rugsėjo 3 d. buvo įtraukta į Prancūzijos Konstitucijos tekstą. Prancūzijos Didžiosios revoliucijos metu liaudies noras turėti savo požiūrį į valstybės gyvenimą ir jį laisvai reikšti prasiveržė kaip ugnikalnis. Būtent šiuo metu čia išpopuliarėjo ir suklestėjo toks žodžio menas kaip žurnalistika. „Didi žurnalistikos jėga! Juk kiekvienas sumanus redaktorius yra vienas pasaulio valdovų, nes sugeba jį įtikinti; nors jis pats save išrenka, jį patvirtina išpirktų jo laikraščių tiražas“ – taip apie naują spaudos vaidmenį Prancūzijos visuomeniniam gyvenimui kalba Prancūzijos revoliucijos tyrinėtojas T. Karmalis [7, p. 318]. Kita žmonių minčių ir įsitikinimų laisvo reiškinio forma tapo klubai, žmonių sueigos, kuriose vyko aštrios ir aistringos diskusijos aktualiais visuomenės ir valstybės gyvenimo klausimais. „Kai širdis pilna dėl tūkstančio priežasčių, tūkstančiu būdų ji stengiasi save išreikšti... Tokioje Prancūzijoje žmonių susivienijimų neišvengiamai gausėja. Prancūzų gyvenimas veržiasi į gatves, darosi nebe buitinis, bet viešas, klubinis“ [7, p. 320]. Paprasto prancūzo vaizduotėje bažnyčia, karalius ir pagaliau kiekvienas senjoras prarado savo nekvestionuojamą autoritetą. Nuomonių pliuralizmas ir reiškinio laisvė virto kasdieninio gyvenimo norma.

Kartu su žodžio ir spaudos laisvės manifestacija Prancūzijoje žodžio laisvė konstituciskai buvo įtvirtinta ir Jungtinėse Amerikos Valstijose. Amerikos Kongresas, kaip pirmąją Teisių bilio pataisą Konstitucijoje, draudžiančią Kongresui leisti įstatymus, kurie riboja žodžio ir spaudos laisvę, ėmė svarstyti 1789 m. rugsėjo 25 d. Šios pataisos kartu su kitomis devyniomis pataisomis 1791 m. gruodžio 15 d. buvo ratifikuotas vienuolikos iš keturiolikos tuo metu egzistavusių valstijų. Įdomu pažymėti, kad trys likusios valstijos Teisių bilį ratifikavo po 150 metų: Masačiusetas – 1939 m. kovo 2 d., Džordžija – 1939 m. kovo 18 d. ir Konektikutas – 1939 m. balandžio 19 d. [8, p. 11].

Olandija, Švedija, Anglija, Prancūzija ir JAV pirmosios istorijoje pasuko nuomonių ir įsitikinimų reiškinio laisvės konstitucinio įtvirtinimo keliu. Neabejotina, kad jos žymėjo naują visuomeninio gyvenimo erą. Bet ar šį naują socialinį reiškinį visi vienodai vertino? Be abejo, buvo ne vienas minėtų šalių pilietis, kuriam nuomonių reiškinio laisvė greičiau priminė anarchijos ir demagogijos siautėjimą. Palyginti su viduramžių hierarchine socialine organizacija,

aiškiais kiekvieno feodalinės visuomenės nario teisėmis ir pareigomis, su griežtomis Šventojo Rašto direktyvomis, Naujųjų amžių pliuralistinė ideologija, individo saviraiškos teisės sakralizavimas tikrai galėjo sukelti „svieto pabaigos“ įspūdį. Net ir šiandien, kai žodžio bei spaudos laisvė yra tapusi demokratijos aksioma, atsiranda abejojančių, ar visa tai tikrai skatina visuomenės pažangą. Taigi kokia yra žodžio ir įsitikinimų reiškimo laisvės giluminė paskirtis? Ką apie tai sako teorija?

2. AUKŠČIAUSIASIS GĖRIS IR TIESA – ŽODŽIO LAISVĖS TEISĖS ORIENTYRAI

Pirmasis mąstytojas, kuris pabandė teoriškai argumentuoti žodžio laisvės paskirtį, apibrėžti šios teisės pamatinį tikslą, buvo prancūzų švietėjas Ž. O. Lamettrie (1709–1751). Viena iš savo darbų „Nuomonės reiškimo laisvės tyrinėjimai“ jis rašo: „Nereikia būti genialiu kaip Niutonas, jog suprastum, kad nesant nuomonių reiškimo laisvės, neįmanomi jokie tiesos ieškojimai...“ [9, p. 344–345]. Gindamas nuomonių reiškimo laisvę ir tiesos sakymą, Ž. O. Lamettrie žengė taip toli, jog net teigė, kad ir klaidingos nuomonės yra gėris bent jau todėl, kad žmonės paklydimus gali palaikyti tiesa ir jais naudotis. Nuomonių reiškimo laisvė anksčiau ar vėliau atskleidžia tikrąją dalykų esmę, ir tai yra visuomeninis gėris [9, p. 338].

Taigi Ž. O. Lamettrie nuomone, žodžio laisvė iš esmės skatina visuomeninį gėrį. Moralinis žodžio laisvės sąlygotumas tokioje koncepcijoje akivaizdus. Ir šis moralinis sąlygotumas išreiškia teigiamą žodžio laisvės teisės funkciją. Tačiau greta teigiamos funkcijos egzistuoja arba, tiksliau sakant, kaip teigiamos funkcijos sąlyga pasirodo neigiamai teigiama žodžio laisvės funkcija. Ž. O. Lamettrie teigia, kad žodžio laisvės paskirtis yra ieškoti tiesos. Tačiau tiesa pasiekama ne todėl, kad ji skelbiama kaip visuotinai akivaizdi duotybė, bet todėl, kad kritikuojama, falsifikuojama tariama tiesa. Visuomeninis gėris lieka kaip tam tikras siektinas, tačiau nepasiekiamas idealas. Žodžio laisvė, kaip netiesos nustatymo priemonė, yra pagrindinis instrumentas atskleidžiant ir šalinant ydingus dalykus. Kitaip tariant, tiesa ir optimali visuomeninė būtis pasiekiamos naudojant žodinę kritiką, ją pasitelkus falsifikuojant tai, kas neatsilaiko prieš kritikos smaigalį, kas įrodoma, kaip netiesa. Savo ruožtu neteisingos dalykų padėties arba tiesiog blogio pašalinimas visuomenę priartina prie gėrio. Tačiau kiekviena nauja dalykų padėtis pasitelkus žodinę kritiką vėl gali būti falsifikuota ir vėl iš naujo taisoma. Remiantis tokia logine konstrukcija, būtų galima teigti, kad žodžio laisvės teisė yra iš esmės moralinės kritikos teisė. „Kritikos“ teisė todėl, kad tiesa nustatoma falsifikuojant dalykų padėtį, o „moralinės“ kritikos dėl to, kad dalykų padėties kritika yra ne savitikslė, bet tarnaujanti visuomeniniam gėriui.

Nors kelias per klaidas į tiesą ir į gėrį atrodo racionalus, tačiau permanentinė esamos dalykų padėties kritikos apologija dvelkia totaliniu reliatyvizmu ir gėrio, kaip teigiamo turinio, atmetimu. Kita vertus, negalima neigti Ž. O. Lamettrie teiginių. Taigi kaip įteisinti totalinės kritikos laisvę ir tuo pat metu pajungti tą kritiką gėriui kurti? Kaip išsaugoti pozityvą negatyvo kontekste? Siekdami išspręsti šią dilemą, visų pirma atkreipkime dėmesį į tai, kad Ž. O. Lamettrie vartoja dvi skirtingas filosofines kategorijas – *tiesos* ir *gėrio* [9, p. 351]. Pažiūrėkime, kokia tarp šių kategorijų egzistuoja loginė takoskyra. Galbūt jos įvardijimas padės suprasti, kaip iš kritikos atsiranda tiesa ir gėris. Ž. O. Lamettrie, galima sakyti, šias kategorijas tapatina. Jis teigia: „Visa, kas padeda surasti tiesą, naudinga ir visuomenei, ir būtent todėl siejasi su visuomeniniu gėriu ir yra jam būtina“ [9, p. 344]. Aiškesnį skirtumą tarp tiesos ir gėrio sąvokų įvardija G. V. F. Hėgelis. Šio filosofo požiūriu, tiesa – tai *pažinimo* proceso orientyras, tai *pažintinė* žmogaus sąmonės ir objektyvių pasaulio procesų priešpriešos įveikimo sąlyga [10, p. 409]. Kitaip tariant, žmogaus protas, tarsi iš išorės vertindamas tai, kas vyksta pasaulyje ir nepriklauso nuo žmogaus sąmonės, galų gale racionaliomis konstrukcijomis išreiškia objektyvią dalykų padėtį, arba, kitaip tariant, nustato *tiesą*, tam tikrą žinojimo apie pasaulio objektą(us) laipsnį. Tuo tarpu *gėris* (*das Gute*), pasak G. V. F. Hėgelio, lemia žmogaus siekį įgyvendinti tam tikrą *subjektyvų* tikslą tame pasaulyje, kurį, remdamasis tiesos kriterijumi, žmogus yra įsisąmoninęs teoriniu diskursu [10, p. 417].

Remdamiesi G. V. F. Hėgeliu, galėtume teigti, kad pasaulio pažinimas – tai tiesos kriterijų tenkinančios informacijos apie pasaulio objektus kaupimas. Informacija, vadinasi, ir tiesa apie bet kurį pasaulio objektą visada yra ribota, santykinė. Begaliniame pažinimo procese ši informacija yra nuolatos papildoma. Vadinasi, į esamą kurio nors pasaulio objekto pažinimo lygį galima žiūrėti ir kaip į tiesos apie objektą išreiškimą ir kaip į netiesą, kaip papildymo reikalaujantį žinojimą. Šio papildymo būtinybė gali išryškėti tuomet, kai esamas pažinimo lygis bus sukritikuotas. Taigi kritika, falsifikacija yra pasaulio pažinimo katalizatorius. Kritika turi prasiskverbti visur, kur tik žmogaus pažinimas patiria stagnaciją. Tai ir gamtinių, ir socialinių reiškinių pažinimo sritys.

Apie gėrį G. V. F. Hėgelis kalba kaip apie subjektyvų tikslą, t.y. kaip apie tokią *žmogaus* proto maksimą, kuri realybėje savaime neegzistuoja, bet gali pradėti egzistuoti, jei žmogus ją realizuos, jei performuos materialinę aplinką taip, kad ši atitiktų jo subjektyvų idealą. Šio subjektyvaus idealo įgyvendinimas nepriklauso nuo esamo pažinimo lygio ribotumo. Tiksliau sakant, turėdamas kad ir ribotą informaciją apie pasaulį žmogus vis dėlto gali pasiekti, kaip sakoma, maksimumą, pasiekti, kad realybė atitiktų jo subjektyvų idealą. Tarkim, žmogus iškelia sau subjektyvų tikslą nusipirkti tam tikros markės automobilį. Šį tikslą jis gali įgyvendinti iki galo – jis iš tiesų gali tapti automobilio savininku.

Kaip žinome, kiekvienas žmogus disponuoja tam tikra informacija apie pasaulį. Kiekvienas žmogus siekia didesnės ar mažesnės tiesos. Tuo pat metu kiekvienas žmogus turi savo subjektyvių tikslų, savo svajų, kurias tikisi įgyvendinti. Pasinaudoję teisės teorijoje ir praktikoje prigijusiomis sąvokomis, tiesos–netiesos aspektą galime įvardyti kaip intelektualinę žmogaus žodinės veikos pusę, o gėrio siekimą kaip intencionaliąją, valinę tos pačios veikos pusę.

Be abejo, kalbėjimas yra taip pat veika kaip ir kitos žmogaus veikos: judėjimas, darbas ir t.t. Tačiau kalbėjimas yra ypatinga veika. Tai veika, kuri nėra tiesiogiai priešastiniu ryšiu nukreipta į materialinius objektus. Žmogaus žodžiai tiesiogiai nesukelia daiktų pokyčių. Žmogaus žodžiai gali sukelti tiesioginę reakciją tik kito žmogaus ar klausytojų grupės dvasioje. Tik sužadinus klausytojų dvasią kalbančiojo žodžių pėdsakai gali pradėti reikštis empirinėje aplinkoje. Pabandykime konkretizuoti, koks šio proceso mechanizmas.

3. TIESOS IR GĖRIO IDĖJŲ ĮGYVENDINIMO KALBĖJIMO PROCESĖ FAKTINĖS YPATYBĖS

Kalbant apie faktinį žodžio laisvės teisės įgyvendinimą neužtenka šios teisės paskirtį abstrakčiai apibūdinti. Žodžio laisvės tikslus būtina kiek įmanoma labiau konkretizuoti. *„Konceptualinio pranešimo apie visuomenės informavimo priemonių teises“* autorius – Amerikos teisininkų asociacija – išvardija tokius žodžio laisvės teisės tikslus: 1. Žodžio laisvė leidžia nustatyti tiesą. 2. Žodžio laisvė visuomenei leidžia įtvirtinti tikrai demokratinį valdymą. 3. Žodžio laisvė leidžia nekonfliktiškai spręsti ginčus. 4. Žodžio laisvė atskiram asmeniui padeda save realizuoti kaip visuomenės narį [8, p. 11]. Tuo tarpu komunikacijos teisės žinovas JAV J. D. Zelezny žodžio laisvės tikslus klasifikuoja į dvi grupes: a) socialinių tikslų grupę ir b) individualinių tikslų grupę [4, p. 32–34]. Socialiniai tikslai – tai tiesos atskleidimas, dalyvavimas demokratiname procese, valdžios savivalės ribojimas, socialinio stabilumo siekimas. Individualinio tikslo esmę J. D. Zelezny nusako taip: *„Teorija teigia, kad kalbėjimo ir minties laisvė tuo pat metu yra asmenybės prigimties ir orumo dalys, ir kad moraliai žmonės privalo būti laisvi tam, kad atskleistų savo prigimtį, kad išreikštų savo žmogiškos būties unikalias charakteristikas“* [4, p. 34]. Jeigu šias abi klasifikacijas pabandytume įvertinti jau aptartų tiesos ir gėrio kategorijų požiūriu, tai pamatysime, kad jos iš esmės yra panašios. Demokratinio valdymo įtvirtinimas, dalyvavimas demokratiname procese, valdžios savivalės ribojimas – tai tikslai, kurie pasiekiami pasitelkus esamos politinės konjunktūros kritiką ir naujų politinių idėjų propagandą. Nekonfliktinis ginčų sprendimas rungiantis idėjoms, vienoms idėjoms civilizuotai kritikuojant kitas, be abejo, padeda įtvirtinti socialinį stabilumą. Visa tai susiję su tiesos siekimu. Tai tiesos siekimo variacijos įvairiose gyvenimo srityse. Tiek Amerikos teisininkų asociacija, tiek ir J. D. Zelezny išskiria asmens *savirealizacijos* tikslą, įgyvendinamą per

žodžio laisvę. Nors asmens savirealizacijos tikslas yra minimas kaip vienas tarp daugelio žodžio laisvės tikslų, reikėtų pabrėžti, kad šis tikslas yra visų žodžio laisvės socialinių tikslų „nenuilstantis palydovas“. Kitaip tariant, be tam tikro socialinio tikslo, be tikslo pasiekti tiesą, žodžio laisvė suponuoja, J. D. Zelezny žodžiais tariant, asmens savirealizacijos siekį, kuris yra moralinės satisfakcijos, gėrio siekimas.

Ir vis dėlto kartais gali susidaryti įspūdis, kad žodžio laisvė, nors ir būdama asmens individualios prigimties saviraiškos būdas, konkrečiose situacijose yra nebūtinai yra susijusi su morale. Pavyzdžiui, žmonės gali paprasčiausiai keistis informacija nepretenduodami pamokyti vienas kitą arba pasimokyti vienas iš kito. Galima netgi įsivaizduoti, kad žmogus deklamuoja eilėraštį būdamas vienas neadresuodamas savo žodžių jokiam pašaliniam klausytojui ir tikrai nieko nenori pamokyti. Į pastarąjį atvejį reikėtų žiūrėti kaip į žmogaus gyvasties *žmogiškąjį* pasireiškimą, kaip į žmogaus teisės į gyvybę specifišką įgyvendinimą. Žmogus gali lavinti savo kūno galias, tarkim, sportuodamas. Lygiai taip pat jis gali lavinti savo dvasines galias skaitydamas knygą, deklamuodamas eilėraštį ir t.t. Tokiais atvejais žodžio laisvės teisė nėra pabrėžiama. Žodžio laisvės teisė būtinai suponuoja mažiausiai du partnerius, kelis dialogo dalyvius. Būtent tuomet, kai yra keli pašnekovai, pasirodo, jog tikrai yra pagrindas kalbėti apie žodžio laisvės moralinį sąlygotumą. Netgi tokiu atveju, kai besišnekučiuojantys asmenys studijuoja daugybės lentelę. Atrodytų, kad jie viso labo įsisavina gryną informaciją apie skaičių santykius. Teiginys „du kart du yra keturi“, be abejo, yra grynios informacijos etalonas. Šis informacijos etalonas savaime nėra nei geras, nei blogas. Jis tiesiog yra indiferentiškas gėrio ir blogio vertybių atžvilgiu. Bet juk kalbama ne tik apie informaciją, bet ir apie informacijos perteikimo procedūrą. Kalbama apie vieno asmens intenciją suteikti informaciją kitam asmeniui. Jei pati informacija yra indiferentiška gėrio ir blogio atžvilgiu, tai intencija ją perduoti pašnekovui gali būti ir paprastai visada būna susijusi su gėrio ir blogio kategorijomis.

Egzistuoja tokia žmogaus elgesio motyvacijos kokybė kaip *nesuinteresuota ar nesavanaudiška* intelektualinė paslauga. Atrodytų, kad vieno asmens geranoriškas informacijos perteikimas kitam asmeniui gali būti mažiausiai nukreiptas į gėrio propagandą. Bet yra kaip tik atvirkščiai. Galima sakyti, kad nesuinteresuotas informacijos perteikimas yra suinteresuotas tuo, kad adresatas, nepatirdamas materialinių sąnaudų, praturtintų savo žinių bagažą. Informacijos savininkas tokiu atveju būdamas aiškiai nesuinteresuotas materialiniu atlygiu moraliai yra ypatingai suinteresuotas tuo, kad informacijos gavėjas disponuotų didesniu žinių kiekiu, geriau žinotų, kas teisinga. Ir šis jo moralinis suinteresuotumas paprastai vadinamas *geranoriškumu*.

Kaip matome, žodžio laisvės teisės specifika, jos nesutapimas su informacijos gavimo teise išryškėja tuomet, kai prie perteikiamos informacijos kiekybinės pusės (tam tikro dalyko žinojimo laipsnio) yra prijungiama informaciją perteikiančio asmens moralinė intencija (šio žinojimo įprasminimas gėrio atžvilgiu). Taigi nepakanka į žodžio (saviraiškos) laisvę žiūrėti kaip į „nuogos“ informacijos apykaitą. Žodžio laisvė, be informacijos perteikimo, turi ypatingą socialinę misiją – skleisti moralines vertybes visuomenėje. Štai kaip nuomonių reiškimo laisvės paskirtį 1808 m. apibūdino Anglijos teismas: „Būtina įteisinti kritikos laisvę, nes kitaip pas mus nebus nei skonių grynumo, nei moralinių papročių. Istorinės tiesos ir mokslų progreso įtvirtinimo vardan būtinas doras ir nešališkas pasikeitimas nuomonėmis“ [8, p. 27].

Pripažinus, kad žodžio laisvė neatsiejamai sujungia žinojimo (tiesos) tam tikrą lygį ir šio žinojimo moralinį vertingumą, iškyla dar viena problema – dialogo dalyvių moralinių nuostatų suderinimo problema. Juk informacijos savininkas gali jausti šios informacijos vienokį moralinį vertingumą, o informacijos priėmėjas gali tą pačią informaciją moraliai kaupti tik jam suprantamu būdu. Ir apskritai gali kilti abejonė, ar įmanoma pašnekovui žodžiais perteikti moralinę intenciją. Įsivaizduokime, kad vienas asmuo taria, jog ši mašina yra labai gera mašina. Klausytojas paprastai turi savo didesnę ar mažesnę patirtį. Jei jo patirtis nemenka, tai jis teiginį, jog „Ši mašina yra labai gera“ priims gana kritiškai ir pats nesiskubins mašinos markės pavadinimui priskirti teigiamą savybę. Jei klausytojo patirtis automobilių klausimais yra ribota, tai tuomet pasidarys svarbi kita informacija, t.y. informacija apie teiginio „Ši mašina yra labai gera“ autoriaus kompetenciją. Kaip matome, vertinant informaciją gėrio krite-

rijaus požiūriu abu pašnekovai – informacijos pateikėjas ir informacijos priėmėjas – yra autonomiškai. Galima sakyti, kad informacijos moralinis vertinimas yra žmogaus dvasios vidinė sankcija, nukreipta į tą informacijos kiekį, kuris yra gautas iš išorės, iš pašnekovo. Pašnekovą moraliai „užkrėsti“ kokia nors idėja galima pasitelkus įtaigą. Tuomet tikrai svarbu ne informacijos turinys, bet jos perteikimo maniera. Tačiau tokie atvejai yra kraštutiniai ir labai dažnai peržengia teisinės ribas. Žmogaus nesugebėjimas kritiškai priimti apgaulingu būdu perteikiamą informaciją nėra norma. Žinoma, daugiau ar mažiau patiklus yra kiekvienas žmogus. Kiekvienas žmogus yra emocionali būtybė. Tačiau racionalumas, kaip sakoma, blaivus reagavimas į priimamos informacijos turinį, yra didesnė vertybė.

Tuo atveju, jei be įtaigos elementų neįmanoma kartu su informacija perduoti pašnekovui šios informacijos vertybinės (moralinės) reikšmės, kyla abejonė, ar informacijos moralinis fonas apskritai yra svarbus. Kitaip tariant, ar galima *a priori* teigti, kad šią konkrečią informaciją klausytojas moraliai įvertins teigiamai arba neigiamai, t.y. taip, kaip ją vertina savininkas? Suprantama, kad absoliučiai tiksliai prognozuoti, kaip į konkrečią informaciją reaguos klausytojas, nėra galimybių. Jis disponuoja savo asmenine moralinių vertybių samprata ir vertins informaciją taip, kaip išmano. Tačiau tai nereiškia, kad informacijos autoriaus pastangos suteikti perteikiamai informacijai tam tikrą moralinį foną apskritai yra beprasmės. Juk ne tik leistina, bet kartu yra būtina informaciją pateikti taip, kad ji visuomenėje vaidintų teigiamą vaidmenį. Apie tai jau kalbėta. Taigi kokių būdu informaciją autoriui reikėtų platinti, kad ją adresatas priimtų taip, kaip autorius įsivaizduoja jos moralinę vertę?

Panagrinėkime kelis konkrečius atvejus. Pirmuoju atveju gali būti kalbama apie natūralius procesus, kai tiesa priklauso nuo gamtos dėsnių supratimo lygio. Tarkim, vienas žmogus gali aiškinti kitam žmogui, kaip veikia vidaus degimo variklis. Sakyti tiesą – vadinasi, atskleisti vidaus degimo variklio veikimo mechanizmą iki visų žinomų ir būtinų detalių. Be abejo, vidaus degimo variklio teorija yra begalinė. Nėra tokio vunderkindo, kuris būtų absoliutus šio mechanizmo žinovas. Kita vertus, vidaus degimo variklio veikimą įmanoma išmanyti pakankamai profesionaliai. Nusimanančių šioje srityje yra ganėtinai daug. Taigi yra daug žmonių, žinančių nors teoriškai ir neabsoliučią, bet praktiškai taikant patikimą tiesą apie vidaus degimo variklio veikimą. Galima prognozuoti, kad šią informaciją adresatas, norėdamas ir turėdamas atitinkamų intelektualinių sugebėjimų, tinkamai priims.

Imkime kitą atvejį, kai kalbama ne apie gamtinio, tiksliau ne tik apie gamtinio, bet ir apie socialinio reiškinio dėsningumus. Įsivaizduokime, kad suaugęs žmogus aiškina mažamečiui vaikui, kaip reikia uždegti degtuką. Brūkštelėdamas degtuką į degtukų dėžutę ir taip pademonstruodamas degančio degtuko liepsnelę suaugęs žmogus perteikia vaikui tam tikrą informaciją apie natūralius reiškinius. Tačiau visi suprantame, kad suaugęs žmogus neapsiribos šiuo informacijos kiekiu. Jis ne tik parodys, kaip degtukas uždegamas, bet ir paaiškins, kas iš to gali išeiti. Jis būtinai pasistengs vaikui pasakyti ir tai, kad neatsargus elgesys su degtukais yra labai pavojingas, kad, jei tik neatsargiai elgsis, gali nukentėti ir pats mažylis. Kitaip tariant, vaikui perteikiama informacija bus taip išplėsta, kad aprėps tam tikras socialines vertybes: šiuo atveju vaiko sveikatą ir gyvybę bei turto saugumą. Informacijos savininkas, kaip matome, savo moralinę intenciją transformuoja į papildomos informacijos dalį. Labai išraiškingas šiuo požiūriu yra kitas pavyzdys, tiksliai atspindintis nagrinėjamą temą. Tai tabako reklamos atvejis. Tabako reklamuotojai reklaminiame stende pasitelkę atitinkamą informaciją visaip išgirdami siūlomą prekę kartu įpareigojami reklaminę informaciją papildyti prierašu: „Tabakas kenkia sveikatai“. Socialiniu požiūriu informacija apie rūkalus bus išsami, o kartu ir teisinga, jei bus paminėtas žalingas tabako poveikis socialinei vertybei – sveikatai. Būtent taip yra įgyvendinama perteikiamos informacijos teigiama intencija – visuotinis gėris. Be to, pastarasis pavyzdys aiškiai parodo, kad informacijos platintojas yra įpareigojamas atsižvelgti į informacijos vartotojo visuomeniškai kultivuojamus interesus.

Prisiminę pirmąjį atvejį su vidaus degimo varikliu vėlgi galime konstatuoti, kad rūpestingas vidaus degimo variklio specialistas savo klausytojams, jei tai jam pasirodys būtina, ne tik išaiškins vidaus degimo variklio veikimo ypatybes, bet ir pakalbės apie to variklio trūkumus, taip pat apie tai, kaip su juo reikia saugiai elgtis. Šis pavyzdys liudija, kad jeigu pokalbyje kokios nors socialinės vertybės yra neminimos, tai nereiškia, kad jų nėra. Veikia tai

reiškia, kad jos yra numanomos ir galbūt bus paminėtos vėliau, kai tam ateis eilė. Apskritai galima sakyti, kad žmonės, besišnekučiuodami tam tikra tema, perteikia vienas kitam ir informaciją apie natūralius reiškinius, o kartu ir tam tikrą socialinių reiškinių sampratą. Būtent pastarojoje kaip tik ir yra įkomponuojamos socialinės vertybės bei gėrio (arba blogio) idėja. Šis socialinis vertybinis fonas, kuris gali būti artikuliuotas arba tik numanomas, ir yra ta gėrio intencija, kuri dominuoja žodžio laisvės teisės įgyvendinimo metu.

Šio skyriaus samprotavimai, regis, suponuoja vieną reikšmingą išvadą – reikia mokėti naudotis žodžio laisve. Kitaip tariant, informacijos platintojui keliami du reikalavimai: jis turi būti kompetentingas tam tikros srities klausimais ir turi platinti informaciją arba ką nors kritikuoti gera intencija, kaip sakoma, gera valia. Gera valia savo ruožtu reiškia, kad informacijos autorius atsižvelgs į informacijos vartotojo sugebėjimus kaupti informaciją ir būtinai papildys ją taip, kad bus tikras, jog informacijos vartotojui informacijos pakaks ir jis sugebės ją pasinaudoti gėriui kurti.

Natūralu, kad minėti reikalavimai gerokai determinuoja naudojimosi žodžio laisve galimybes. Neleistina kalbėti netiesą arba nepageidautina kalbėti apie dalykus, kurių neišmanome. Be to, negalima kalbėti apie ką nors bet kaip nesirūpinant vartojamų žodžių ar jų kombinacijų moraline intencija. Trumpai tariant, negalima kalbėti pikta valia. Ar šie reikalavimai neužkerta kelio tam tikrai visuomenės daliai naudotis žodžio laisvės teise? Juk galima pamanyti, kad ne profesionalas neturi teisės reikšti savo nuomonės apie dalyką, kurio neišmano.

4. TEISINĖS ŽODŽIO (SAVIRAIŠKOS) LAISVĖS REGLAMENTAVIMO NUOSTATOS

Jeigu visi žmonės visada būtų geros valios, jeigu jie išmanytų viską arba bent daugelį dalykų, jokių nesusipratimų dėl žodžio laisvės netinkamo naudojimo nebūtų. Tiesą sakant, panaši sąlyga yra ganėtinai neblogai išpildoma. Juk jeigu žmonės dažniausiai būtų blogos valios, jeigu jie kalbėtų nė kiek nesusimąstydami, ar išmano dalyką, apie kurį kalba, ar ne, melo ir įžeidinėjimo upės lietuši per kraštus, vyktų iš pradžių žodinis, o vėliau ir tikras karas visų su visais. Faktinė padėtis yra tokia, kad ne masiškai, o greičiau pavieniais atvejais vienas žmogus įžeidžia kitą, vienas žmogus pasako kitam tokią „tiesą“, kuri labai skiriasi nuo realybės. Tačiau ir šiuokart, kad panašūs atvejai neplistų ir nedažnėtų, būtinos teisinės garantijos. Būtina numatyti atitinkamas teises sankcijas, kurios būtų pritaikytos asmenims esant tam tikroms aplinkybėms, netinkamai pasinaudojusiems žodžio laisve. Europos žmogaus teisių ir laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio antrasis paragrafas numato tik bendro pobūdžio nuostatas, ribojančias žodžio laisvės teisės įgyvendinimą. Reikia kriterijų, kurie šias nuostatas leistų konkretizuoti ir numatyti specialiųjų įstatymų parametrus. Visų pirma turėtų būti akivaizdu, kad nuomonė nuomonei nėra lygi. Žinoma, absoliučiai visoms nuomonėms turi būti taikomas geros valios reikalavimas. Kiekviena nuomonė pagal galimybes privalo skleisti gėrį. Tačiau taikant tiesos žinojimo arba kitaip vadinamo profesionalumo reikalavimą, nuomonės išsiskiria pagal savo kvalifikaciją. Regis nesuklysimė, jei išskirsime nuomonių, kai apie konkretų dalyką kalba žmonės, kurie nėra pripažinti tos srities profesionalai, kategoriją. Tai būtų *asmeninių nuomonių* kategorija. Suprantama, kad šių nuomonių atžvilgiu teisiniai apribojimai privalo būti specifiniai ir ko gero liberaliausi. Galima būtų išskirti ir kitą kategoriją nuomonių, kai apie dalyką kalba profesionalai. Šią kategoriją nuomonių būtų galima laikyti *profesionalių nuomonių* grupe ir ieškoti tokių nuomonių reiškimo teisinių ypatybių. Pagaliau būtų galima kalbėti apie nuomonių, kurias reiškia oficialūs valstybės atstovai, pareigūnai, kategoriją. Tai būtų *oficialių nuomonių* kategorija. Suprantama, kad oficialioms nuomonėms taikomos teisinės sąlygos turėtų būti specifinės.

a. Asmeninės (neprofesionalios) nuomonės reiškimo teisinės sąlygos

Jau minėjome, kad nors yra skelbiama ir labiausiai nekvalifikuota nuomonė, jos autorius privalo atsižvelgti į bendruosius kiekvienai reiškiamai nuomonei nustatytus reikalavimus – nemeluoti ir kalbėti gėrio intencija, gera valia. Tačiau savaime suprantama, kad asmeninė nuomonė gali būti labai dažnai neteisinga, ribota. Be to, jos autorius gali turėti ne tik kilnių, bet ir pikty ketinimų. Pikta ir neteisinga nuomonė adresatui kartais gali turėti žalingų padarinių.

Žala nuomonės adresatui iš subjektyvios pusės, kaip žinome, kvalifikuojama kaip *orumo įžeidimas*, o iš objektyvios pusės – kaip *šmeižtas*. Tokio pobūdžio pažeidimus nagrinėja *difamacijos* teisė. Taigi reikėtų aptarti, kuo asmeninės nuomonės reiškinys galėtų pažeminti žmogaus garbę, ką reikėtų laikyti šmeižtu, kas žmogų galėtų įžeisti. Amerikos teisininkų asociacijos parengtame pranešime apie visuomenės informavimo priemonių teises sakoma: „Asmeninė nuomonė gali būti įžeidžianti“ [8, p. 27]. Toliau šio pranešimo autoriai pažymi, kad labai sunku teisiškai reglamentuoti asmeninių nuomonių skelbimą, ir tai yra, neva, teismo institucijoms neįveikiamas uždavinys [8, p. 27]. „Tebūnie su asmeninėmis nuomonėmis ir nesutinkama, tebūnie su jomis ginčijamasi, tebūnie jos ignoruojamos, vis dėlto visuotinai pripažįstama, kad pačių asmeninių nuomonių sklaida yra mokestis už nuomonių reiškinio laisvę“, – tokią išvadą daro pranešimo autoriai [8, p. 27]. Pastaroji nuomonė reikštų, kad savotiškas asmeninių nuomonių chaosas yra nuomonių reiškinio laisvės prieštara. Išreiškdamas būtent tokią nuostatą, Amerikos Aukščiausiasis Teismas 1974 m. paskelbė visišką asmeninių nuomonių apsaugą: „Atsižvelgiant į Pirmąją pataisą, melagingi pasakymai ir nuomonės neegzistuoja. Kad ir kokia piktybiška atrodytų viena ar kita nuomonė, dėl jos paneigimo reikėtų apeliuoti ne į teisėjų ir prisiekusiųjų sąmoningumą, bet į šios nuomonės konkuravimą su kitomis nuomonėmis“ [8, p. 28]. Žinoma, nustatyti kaltus susibarus kaimynams nėra lengva. Tačiau tai nereiškia, kad apskritai nebūtina konstruoti juridinės normos, kuri gintų tų kaimynų garbę ir orumą. Difamacija yra galima bet kurio asmens atžvilgiu ir nepriklauso nuo jo socialinės padėties. Ji gali sukelti pačių skaudžiausių materialinių padarinių. Ne paslaptis, kad po įžeidimo neretai kyla grumtynės ir viena ar kita ginčo šalis sužalojama ar nužudoma. Reikėtų paminėti ir tai, kad Amerikos Aukščiausiasis Teismas vėliau patikslino savo nuostatą dėl asmeninių nuomonių, pareiškdamas, jog jis nesiekė „numatyti visišką imunitetą kam nors, kas gali būti kvalifikuota kaip asmeninė nuomonė“ [8, p. 28].

Amerikos teisininkai, minėto pranešimo autoriai, visiškai pagrįstai teigia, kad gali būti leistina ir nebaustina įžeidžianti nuomonė. Jei asmeniui pasakoma karti tiesa apie jį ir jis įsižeidžia, tai įžeidimas tokiu atveju nėra smerktinas. Įžeidimas šiuo atveju gali būti traktuojamas kaip tam tikra teigiama kritika. Jau parodėme, kad nuomonės reiškinys apskritai yra tiesioginė arba netiesioginė tam tikrų dalykų kritika ir, anot Anglijos teismo, ji būtina lavinant žmonių skonius, tobulinant papročius.

Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 133 straipsnyje įžeidimas apibrėžiamas kaip „tyčinis asmenybės garbės arba jos orumo žeminimas žodžiu, raštu ar veiksmu“ [11, p. 94]. Analizuojant šią normą galima pasakyti, kad čia ne visai aiški yra termino *tyčinis* vartojama prasmė. Juk kritika visada yra sąmoninga, kryptinga, siekianti apibrėžtų neigiamų padarinių ir šiuo atžvilgiu gali būti suprasta kaip „tyčinė“. Taigi pasakymas „tyčinis įžeidimas“ lyg ir paneigia pačios kritikos galimybę. Žinoma, sąvoka „tyčia“ galima būti aiškinama ir kitu – „sąmoningai neteisingos“ arba „žinomai melagingos“ nuostatos aspektu. Pastarieji du terminai, prijungti prie termino *tyčia*, regis, viską surikiuoja į savo vietas. Tyčinė, bet teisinga (nemelaginga) kritika yra leistina, o tyčinė ar žinomai melaginga kritika, kurią išgirdęs adresatas įsižeidžia, gali būti baustina. Be to, aptariamoje normoje ne visai tinkamai panaudota *garbės* sąvoka. Garbė – tai žmogaus autoriteto lygis visuomenėje, jo nuopelnų viešas pripažinimas. Įžeisti galima tik vidinę žmogaus būtį, t.y. tik pačią žmogaus dvasią. Tai kaip tik ir atspindi sąvoka *orumas*. Taigi įžeisti galima žmogaus orumą jį užgavus. Tuo tarpu žmogaus garbę galima diskredituoti jį apšmeižiant, pažeminant kitų žmonių akivaizdoje. Vadinasi, garbės žeminimas yra susijęs su šmeižtu. Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 132 straipsnyje taip ir pasakyta, kad šmeižimas – tai „... skleidimas žinomai melagingų prasimanymų, žeminančių kito asmens garbę“ [11, p. 93]. Šioje normoje, kaip matome, terminas

tyčinis nebe pavartotas. Dėl šio termino trūkumo gali pasirodyti, kad šmeižimo kai kada bus ieškoma ten, kur jis nebūtinai yra. Tarkime, literatūrinio paskvilio autorius gali parodijuoti kokius nors garsius žmones „žinomai melagingais“ prasimanymais. Tačiau šių prasimanymų intencija gali būti teigiama, nukreipta į gėrio teigimą. Vadinasi, normoje apie garbės pažeminimą prieš žodžius „žinomai melagingų prasimanymų“ turėtų eiti žodis „tyčinis“.

Parodėme, kad kalbant apie šmeižiančios ar įžeidžiančios nuomonės autoriaus atsakomybę norint nustatyti asmeninės nuomonės autoriaus kaltę pagrindinė užduotis yra įrodyti, kad žinomai melaginga informacija buvo paskleista tyčia. Visų pirma gali kilti klausimas, kas privalo įrodinėti: ieškovas ar atsakovas? Šiuo atžvilgiu yra svarbi ta Amerikos teisininkų, minėto pranešimo autorių, nuomonė, kad įrodinėti įžeidžiantį ir garbę žeminantį melo pobūdį privalo ieškovas [8, p. 30]. Tai natūralu, nes atsakovas visada gali rasti argumentų, pateisinančių jo šmeižikišką kalbą. Juk žodžiais išaukštinti praktiškai galima kiekvieną nusikaltimą. Kaip sakoma, „kilniais žodžiais kelias į pragarą grįstas“. Galima tvirtinti, kad ieškovui taip pat nebus labai sudėtinga paaiškinti, kodėl atsakovo žodžiai jį įžeidė, kaip diskreditavo jo vardą. Žmogus paprastai tiksliai gali pasakyti, kas jį konkrečiai žeidžia, kokių neigiamų padarinių patyrė dėl garbės pažeminimo. Įžeidimo atveju tai bus kokia nors socialinė vertybė, kurią žmogus asmeniškai intymiai priima ir dėl jos paniekinimo sielojasi. Garbės pažeminimo atveju jis konkrečiai nurodys, kaip nukentėjo. Vadinasi, įžeidimo ar garbės pažeminimo pagrindą nustatyti nėra labai sunku. Kas kita – kaltės nustatymas. Minėto pranešimo autoriai, kalbėdami šiuo klausimu, teigia, kad „melas, netiesos sakymas yra difamacinio ieškinio elementas“ [8, p. 29]. Kartu jie pažymi sukonstruotą teisinę „geranoriško komentavimo“ sąvoką. Ir šia sąvoka, jų nuomone, paprastai yra išreiškiamas visuomeninės reikšmės dalykų komentavimas [8, p. 27]. Regis, visų pirma reikėtų sutikti su tuo, kad asmeninei nuomonei galima kelti tiesos sakymo reikalavimą. Kita vertus, koks nors asmuo, kalbėdamas apie visus dalykus, privalo demonstruoti geranorišką valią. Tačiau asmeninės nuomonės autorius neretai yra mažai informuotas. Jis objektyviai nepajėgus pateikti faktus atitinkančią informaciją. Be to, asmeninės nuomonės autorius disponuoja savo subjektyvia socialinių vertybių samprata ir per šios sampratos prizmę vertina visus įvykius. Akivaizdu, kad tai, ką asmuo laiko gėriu, visuomeninių santykių kontekste gali būti suprasta kaip blogis. Tarkim, vienas kaimynas pavyduliaudamas priekaištuoja kitam kaimynui, kad šis pasistatė ištaigingą namą. Ištaigingo namo statyba visuomeniniu požiūriu nėra blogis. Svarbu ne tai, kad žmogaus reiškiama nuomonė visuomeniniame kontekste daugeliui gali pasirodyti neigiama. Svarbiau yra tai, kad žmogus pavyduliaudamas nesiekia pakenkti savo konkurentui. Pavyzdžiui, neskundžia prasimanymomis žiniomis ištaigingą namą pasistačiusio kaimyno teisės saugos institucijoms. Pavyduliavimo nereikėtų laikyti piktos valios apraiška. Žmogus dažnai pavyduliauja ne todėl, kad linki blogo kitam, bet todėl, kad pergyvena dėl savo nevykusios padėties. Jam skaudu, kad jis pats, jo šeima yra kažkuo nuskriausti. Šiuo atžvilgiu žmogus vadovaujasi visuomeniniu požiūriu pakankamai teigiama ir sveikintina vertybe – asmeniniu gėriu. Vadinasi, kai asmeninės nuomonės reiškėjas visų pirma žino, kad sako netiesą ir kita vertus, supranta, kad jo nuomonė sukels klausytojui neigiamų padarinių, jei tik jo bus paklaustyta, arba paprasčiausiai taria tiesos neatitinkančius įžeidžiančius žodžius, suvokdamas, kad pašnekovas įsižeis, tuomet galime kalbėti apie jo kaltę. Suprantama, kad nustatant kaltę vien garsiai pasakytų žodžių gali nepakakti. Vertinant žodžių autoriaus intenciją reikėtų atsižvelgti į jo išsilavinimą, jo galimybes suvokti tiesą, teisingai interpretuoti įvykius. Jei dėl išsilavinimo stokos jis to objektyviai negali padaryti, tai visa tai gali būti traktuojama kaip lengvinanti aplinkybė. Kita vertus, svarbu išsiaiškinti, ar neteisingos nuomonės autorius nuolatos, sistemingai ir kryptingai skleidžia paskalas apie ieškovą. Trumpai tariant, aibė įvairių empirinių sąlygų ir aplinkybių gali padėti kvalifikuoti asmeninę nuomonę kaip tyčinį žinomai melagingos informacijos skleidimą.

Dabar aptarkime difamacijos objekto bendruosius parametrus. Natūralu, kad žmogus ar keli žmonės turi pagrindo įsižeisti, kai iš šalies reiškiamas neteisingas nuomonė yra adresuojama būtent jam ar jiems. Sąvokų junginys „būtent jam (jiems)“ reiškia, kad išsakytoje nuomonėje turi būti garsiai pareikštas arba numanomas kritikuojamo vieno žmogaus vardas arba kelių, daugelio žmonių vardai. Tokiu atveju viskas aišku. Įžeistas žmogus arba keli

įžeisti asmenys gali kreiptis į teismą. Tačiau labai dažnai reiškiamose nuomonėse adresato vardas nėra tiesiogiai apibrėžiamas. Tarkim, kokiam adresatui skirta nuomonė, pareikšta radijo ar televizijos laidoje? Kitaip tariant, ar galima laikyti adresatu radijo klausytoją ir televizijos žiūrovą? Kad radijo ar televizijos laida tikrai yra adresuota radijo klausytojui ir televizijos žiūrovui, abejonių negali būti. Tačiau egzistuoja požiūris, jog masinė auditorija negali būti konkrečios nuomonės adresatas. Amerikos teisinėje praktikoje yra lyg ir sutarta, kad difamacijos objektu galima laikyti ne didesnę kaip 25 žmonių grupę [8, p. 38–39]. Giliau paanalizavus kyla abejonių, ar toks požiūris yra pagrįstas. Jeigu galima įžeisti vieną žmogų, tai kodėl gi negalima įžeisti šimto žmonių? Dar kartą įvertinkime priežastis, dėl kurių žmogus gali įsižeisti. Jeigu minimas tik žmogaus vardas, tai nėra jokio pagrindo įsižeisti. Svarbu žodžiai, kurie minimą žmogaus vardą palydi. Žmogus įsižeis, jeigu išsakytoje nuomonėje bus pasityčiota iš jam šventų dalykų. Tokiu atveju aišku, kad pasityčioti iš žmogui šventų dalykų galima ir neminint jo vardo.

Panagrinėkime tokį pavyzdį: homoseksuali fotografė E. Ohlson parengė fotografijų komplektą, kuriose modeliai vaizdavo Jėzaus Kristaus gyvenimą tarp šių dienų Švedijos homoseksualistų ir transvestitų. Be to, nuotraukoje pavaizduota, kaip Jonas Krikštytojas glamonėja nuogo Jėzaus pečių. Nuotraukos buvo publikuotos didžiausiuose Švedijos laikraščiuose, švedų vyskupas Hammarby leido jas eksponuoti liuteronų bažnyčiose. Pati autorė teigė, kad jos nuotraukos kalba apie meilę žmogui [12, p. 5]. Kaip galėtų ir turėtų reaguoti į tokį nuotraukų turinį tikintis krikščionis? Ne paslaptis, kad Kristaus vardas tradiciškai simbolizuoja auką gėrio vardan. Kristaus simbolis – tai pavyzdys, kaip žmogus turėtų atsispirti įvairioms savo kūniškoms silpnybėms, geiduliams, valdžios ir turto aistrai. Kristus atvyko ne tam, kad pataikautų žmonių silpnybėms, bet tam, kad juos gydytų nuo kūno ir dvasios ligų. Bandytas pavaizduoti Kristaus intymius kūniškus santykius su Jonu Krikštytoju yra pagrindinės krikščionybės tezės apie dvasios dominavimą prieš materiją iškraipymas. Dar daugiau – tai kūniško nesusivaldymo apologija, nieko bendro neturinti ne tik su krikščionybe, bet ir su kitais tradiciniais religiniais tikėjimais. Šias nuotraukas netgi galima būtų laikyti pasityčiojimu iš pačios krikščionybės – Vakarų demokratinio pasaulio vertybių šaltinio. Todėl suprantama, kodėl Romos popiežių Joną Paulių tokios nuotraukos sukretė ir jis atsisakė priimti audiencijos Švedijos vyskupą Hammarby, kuris davė leidimą fotografės darbus eksponuoti Švedijos liuteronų bažnyčiose [12, p. 5]. Reikia manyti, kad šios nuotraukos galėjo sukretėti ir kiekvieną krikščionį, giliai tikintį kilnia Kristaus misija. Iškelkime klausimą, ar gali tikintis krikščionis tokių nuotraukų viešą demonstravimą laikyti savo religinių jausmų įžeidimu? Atsakymas, atrodo, savaime išplaukia vienareikšmiškas – šios nuotraukos tikrai galėjo giliai įžeisti ne tik popiežių, bet ir daugelį katalikų bei protestantų. Beje, Švedijos Krikščionių demokratų partijos narys J. Gyllingas prisipažino, jog vienoje nuotraukoje motinos Marijos, laikkančios ant rankų nuo AIDS išsekusį ir mirštantį Jėzų, vaizdavimas kaip apsinuoginusios prostitutės, jį įžeidė [12, p. 5]. Taigi jeigu eilinis tikintis krikščionis, pamatęs panašių nuotraukų parodą, nejuokais įsižeistų, ar negalėtų jis kreiptis į teismą dėl orumo, religinių jausmų įžeidimo? Teisinės atsakomybės kilimo pagrindai akivaizdūs. Neabejotina, kad Švedijos įstatymai gerbia katalikų ir protestantų religinius jausmus. Neabejotina ir tai, kad nuotraukų turinys buvo įžeidžiantis. Be to, nekyla abejonių, kad buvo žmonių, kurie įsižeidė. Galima numanyti, kad nuotraukų autorė panaudodama menines išraiškos priemones siekė pigaus populiarumo. Kaip menininkė ji negalėjo nežinoti, kad jos nuotraukų turinys yra įžeidžiančio pobūdžio. Deja, teisinio įvertinimo šio masinio įžeidimo autoriai nesulaukė. Kodėl? Visų pirma greičiausiai todėl, kad niekas nesikreipė į teismą.

Panagrinėkime kitą kažkuo panašų pavyzdį, t.y. bylą, nagrinėtą Europos Žmogaus Teisių Teisme *Handyside*’as prieš Jungtinę Karalystę [13, p. 466–469]. Po to, kai *P. Handyside*’as, (*Raudonosios knygutės moksleiviams* leidėjas, kurios dešimtadalis turinio buvo skirta seksualinio švietimo klausimams), išsiuntinėjo knygutę recenzentams, spaudoje apie ją pasirodė nemažai kritinių recenzijų. Reaguodamos į kritiką Britanijos valdžios institucijos pateikė ieškinį teismui, remdamosi 1959 ir 1964 m. įstatymais dėl nepadorių publikacijų. Ir Britanijos teismai, ir Europos Žmogaus Teisių Teismas laikėsi tos pačios nuomonės – anglų teisėjai turėjo pagrindo manyti, kad veikalas neigiamai paveiks daugelio jaunų skaitytojų

morale. Nepadorus knygutės turinys teisiškai buvo pagrįstai įvertintas neigiamai. Be to, Europos Žmogaus Teisių Teismas konstatavo, kad kiekviena šalis pasižymi specifine moralės samprata, ir todėl, jo nuomone, Britanijoje šios knygutės pasirodymas sukėlė tokią neigiamą reakciją, kokios nesukėlė kitose Europos šalyse, kur ši knygutė buvo be problemų išplatinta. Kaip matome, nepadorus knygutės turinys (vaikams skirtos seksualinės scenos) užgavo Britanijos žmonių ambicijas, kilo pasipiktinimo banga ir turėjo įsikišti teisėsaugos institucijos.

Kaip trečią konkretų pavyzdį įvertinkime Lietuvos Respublikos administracinių teisės pažeidimų kodekso 174 straipsnio nuostatą dėl necenzūrinių veiksmų viešose vietose administracinės atsakomybės, kuri numato baudą iki 300 Lt, pataisos darbus iki 2 mėn. administracinį areštą iki 30 parų [14, p. 141–142]. Dar prisiminkime, kad necenzūriniai veiksmai – tai žodžiai, kurių turinys dažniausiai asocijuojasi su kūniško nesusivaldymo vaizdiniais.

Visi trys minėti pavyzdžiai yra panašūs tuo, kad vaizdu ar žodžiu kultivuojamas kūniškas nesusivaldymas. Jie taip pat panašūs ir tuo, kad kelia iššūkį tradicinėms socialinėms vertybėms. Pirmu atveju – krikščioniškai gėrio sampratai, antru atveju – vaikų dorovinio auklėjimo praktikai, trečiu atveju – kalbos kultūrai apskritai. Visi šie pavyzdžiai artimi tuo, kad sulaukė kritiškos ir nepritariančios visuomenės reakcijos. Na, o skiria visus šiuos pavyzdžius tai, kad ne visada ir ne visus juos lydi teisiniai padariniai. Tai, kad valstybės iniciatyva teisinis persekiojimas yra kai kada vykdomas, gali būti laikoma empiriniu patvirtinimu tos tiesos, jog žodžiais galima įžeisti ne tik vieną ar kelis asmenis, bet ir didelę žmonių grupę, tiesiog masę. Vadinasi, kiekvienas šios masės atstovas gali galvoti apie savo teisę kreiptis į teismą dėl jo orumo įžeidimo.

b. Profesionalios nuomonės reiškimo visuomenės informavimo priemonėse teisinio statuso pagrindai ir atsakomybė

Yra tokių nuomonių, kurios klausytojui atrodo autoritetingos, kelia pasitikėjimą jau vien dėl to, kad šių nuomonių autoriai yra visuomenėje garsūs žmonės, turi mokslinius vardus. Autoritetingos nuomonės titulas yra savaime suprantamas ir visuotinai kultivuojamas. Kiekvienas žmogus supranta, jog neįmanoma žinoti visko apie viską. Į visažinius paprastai žvelgiama su pašaipėle. Taigi kyla klausimas, kuo yra ypatinga profesionali nuomonė ir kokie teisiniai kriterijai palaiko tokios nuomonės visuomeninį statusą?

Kalbant apie nuomonės *profesionalumą* iš karto galima pasakyti, kad šios nuomonės autorius apie kalbamą dalyką privalo būti sukaupęs kiek įmanoma daugiau informacijos. Kita vertus, tame informacijos pluošte jis privalo jaustis „tarsi namuose“, privalo laisvai operuoti šia informacija, daryti netikėtus ir įtikinamus apibendrinimus. Dar vienas svarbus dalykas – profesionalo nuomonė turi būti empiriškai verifikuojama. Profesionalus žinojimas – tai praktiškai veiksmingas žinojimas. Kiekvienas žmogus, kuris profesionaliai išmano kokį nors dalyką, yra išieškojęs daug valios pastangų tam, kad perprastų jo dalyko esmę. Tuo atveju, jei jis nori, kad jo kompetencija būtų visuotinai pripažinta, savo profesionalias žinias jam reikia viešai apginti. Kiekvienoje valstybėje egzistuoja sava profesionalių žinovų rengimo ir jų kvalifikacijos pripažinimo sistema. Apie tai būtų galima daug kalbėti. Čia būtų galima paminėti tik tai, kad profesionalumo kvalifikaciją suteikia aukštojo mokslo diplomai, mokslinis vardas. Žinoma, profesionalu galima tapti ir pelnyti visuomenės pripažinimą praėjus, kaip sakoma, „gyvenimo universitetus“.

Ten, kur diskutuoja profesionalai, t.y. ten, kur ir nuomonių reiškėjai, ir nuomonių klausytojai yra profesionalai, sąmoningai laikomasi polemikos kultūros reikalavimų, išklausomi visi argumentai ir dažniausiai pasiekama aiškesnė ar mažiau aiški tiesa. Kokių nors teisinių kolizijų profesionalų diskusijoje paprastai neįvyksta, o jeigu ir kyla, tai teisiniai argumentai taip pat dominuoja, ir dalykiška diskusija vėl atsinaujina. Tačiau egzistuoja tokia visuomeninė keitimosi nuomonėmis erdvė, kur profesionalios nuomonės yra susipynusios su „mėgėjiškomis“, kur kyla diskusijų aistros vien todėl, kad diskusijos dalyviai nesugeba paprasčiausiai susitarti dėl vartojamų terminų prasmės. Į tokią erdvę, be abejo, yra įtraukta spauda, radijas, televizija. Žmonės, kurie stengiasi per spaudą pareikšti nuomonę apie visuomeninius įvykius, formuluoja asmeninę ir neretai subjektyvią, klaidingą nuomonę. Čia

nieko smerktino nėra. Ir labai gerai, kad spauda yra neprofesionalių nuomonių tribūna. Tačiau, jeigu apie žurnalistiką kalbėsime kaip profesiją, kaip meną formuoti visuomenės požiūrį į įvairias realijas, tuomet reikės pripažinti, kad spauda, radijas ir televizija vis dėlto yra profesionalų tribūna.

Vienas iš studijos „Vokietijos konstitucinė teisė“ bendraautorių M. Bullingeris teigia, kad „iš spaudos negalima reikalauti, kad ši, kaip ir valstybinės įstaigos, pateiktų objektyvią informaciją“ [15, p. 297]. Toliau šis autorius pripažįsta, kad „spauda privalo kruopščiai tikrinti savo pranešimų teisingumą, kurio reikalauja aplinkybės“ [15, p. 297]. Taigi spaudos pranešimai, anot M. Bullingerio, nors ir gali būti ne tokie objektyvūs kaip oficialūs valstybiniai pranešimai, vis dėlto privalo būti pakankamai objektyvūs, platinti pakankamai teisingą informaciją.

Švedijos spaudos teisinės praktikos žinovas E. Bagerstamas, detalizuodamas informacijos objektyvumo sąvoką, išskiria tokius du požymius: 1) dalykiškumą ir 2) nešališkumą. Savo ruožtu dalykiškumą jis apibūdina kitais dviem požymiais: a) teisingumu ir b) reikšmingumu. Tuo tarpu nešališkumui priskiria: a) pusiausvyros ir b) neutralaus pateikimo požymius [5, p. 36]. Toliau reikėtų paminėti įdomią E. Bagerstamo mintį, kad „dalykiškumas yra nešališkumo priešas“ [5, p. 38]. Komentuojant šį aforizmą jau aptartų tiesos ir gėrio kategorijų atžvilgiu, reikėtų pabrėžti tai, kad žurnalistika susiduria su dviem uždaviniais: viena vertus, pateikti autentišką, tikrus faktus atitinkančią, kitaip tariant, nešališką informaciją, o kita vertus, pateikti informaciją taip, kad visuomenei ji būtų reikšminga gėrio kūrimo prasme. E. Bagerstamas nori pabrėžti, kad žurnalistinis reportažas yra ne roboto produktas, o gyvas žurnalisto kūrinys; žurnalistika yra ne vien tik visuomenės informavimo, bet ir visuomenės švietimo, kilnių idealų propagandos priemonė. Žurnalistas privalo prognozuoti savo reportažo visuomeninį rezonansą ir pasistengti, kad jis būtų teigiamas. Jei žurnalistiniame reportaže dominuos tik smurto idėja, tačiau nebus jokios minties apie smerktiną smurto prigimtį, tuomet, be abejo, smurto vaizdai visuomeninėje sąmonėje gali sukelti nepageidaujamų perturbacijų. Spaudos uždavinys – daryti viską, kad spaudos laisvė nulemtų ne žalingą, o priešingai – teigiamą efektą visuomeninėje sąmonėje ir visuomeninėje praktikoje. Tai ir yra spaudos atsakingumo, jos etikos pagrindas.

Išaukštinus žurnalisto profesijos nepaprastai kilnią ir atsakingą misiją visuomenėje kyla klausimas, kaip ją įgyvendinti? Kitaip tariant, kaip žurnalistui parengti reportažą, kuris būtų pagrįstas autentiška informacija ir kuriame būtų įkomponuota teigiama vertybinė orientacija? Labai dažnai reportažą reikia parengti nedelsiant. Tačiau realiai žiūrint neretai, o netgi ir labai dažnai tiesiog neįmanoma sukaupti tokio informacijos kiekio, kuris būtinas tam, kad įvykis būtų teisingai nušviestas. Šiuo atveju objektyvumo kriterijus gali būti tik pageidaujamas reikalavimas. Tačiau rezervuojant žurnalistinio reportažo objektyvumą ir paliekant vietos neobjektyvumui kyla pavojus, kad anksčiau ar vėliau neobjektyvumas nusvers objektyvumą ir etinė spaudos atsakomybė devaluosis. Kaip išvengti panašios metamorfozės? Ar apskritai gali būti suderinti nesuderinami dalykai? Ir vis dėlto išeitis yra. Išeitį pateikia žurnalisto nepriklausomybės statuso deklaravimas. E. Bagerstamas pateikia įdomią ir labai reikšmingą žurnalistinės nepriklausomybės charakteristiką kaip ištiesą *pareigų* sistemą: 1. Vengti „draugiškos kompanijos“ poveikio. 2. Nedirbti pagal pašalinių asmenų užsakymus. 3. Nesinaudoti žurnalisto padėtimi. 4. Nesinaudoti neteisėta informacija. 5. Netarnauti redakcijos vadovui. 6. Tenkinti teisėtą pašnekovo reikalavimą [5, p. 61]. Kaip matome, žurnalisto nepriklausomybės, jo žurnalistinės neliečiamybės sąvoka implikuoja visišką žurnalisto nuomonės apsaugojimą nuo visokios suinteresuotos įtakos. Žurnalistinės nuomonės objektyvumas bus garantuotas tik tuomet, kai žurnalistas savo reportaže vadovausis a) surinktais duomenimis, b) savo asmenine kvalifikacija ir c) savo sąžine. Lietuvos žurnalistų ir leidėjų etikos kodekso 29 ir 30 p. p. skelbia: „Žurnalistas negali atlikti tiek valdžios institucijų, tiek privačių struktūrų ar atskirų asmenų pavedimų ir vykdo tik visuomenės informavimo priemonės vadovų užduotis. Žurnalistas negali priimti dovanų, mokamų kelionių, apmokamų atostogų ir kitokių prielankumo ženklų, kurie gali pakenkti jo nepriklausomybei“ [16, p. 9].

Įdomus dalykas: kalbama apie žurnalisto nepriklausomybę ir nurodomos žurnalisto profesinės pareigos, kurias vykdydamas jis tampa visiškai priklausomas nuo tam tikrų tai-

syklių. Žurnalistas nebegali bet kaip bendrauti su žmonėmis, pareigūnais, verslininkais. Jis negali pataikauti jam palankiems asmenims, imti dovaną už paskelbtą interviu ir t.t. Kitaip tariant, žurnalistas privalo pamiršti savo asmeninius interesus. Ir visa tai vadinama žurnalisto nepriklausomybe! Ar čia nėra prieštaravimo? Tikrai nėra. Visų pirma prisiminkime, kad žmogus, valingai kontroliuojantis savo asmeninius jausmus, kūniškas silpnybes, sugėbantį savo asmeninį interesą atriboti nuo viešojo intereso, iš tiesų pajėgs pažvelgti į įvykius nesuinteresuotai, o tai reiškia objektyviai. Kita vertus, visi bandymai papirkinėti žurnalistą nukreipti kaip tik į jo kūniškas silpnybes, materialinius interesus. Taigi dabar galima daryti išvadą, kokio profesionalumo iš žurnalisto darbo yra laukiama. Žurnalistas privalo skelbti tiesą ir todėl jo priedermė – operuoti tikrais faktais. Žurnalistinį darbą gali dirbti tik tas asmuo, kuris yra pasiekęs minimalų žurnalistinės profesijos meistriškumą. Tačiau žurnalistas objektyviai negali visada operuoti pagrindinėmis žiniomis apie aprašomą įvykį ir jam kai kada tikrai gali pritrūkti profesinių įgūdžių. Tokiu atveju žurnalistas bent jau privalo nepaslysti, netarnauti straipsnio užsakovui, kitiems suinteresuotiems asmenims, savo tiesioginiam vadovui. Tai reiškia, kad žurnalistas bet kada privalo klausyti savo sąžinės.

Pabandykime įvertinti, kokios teisinės aplinkybės gali padėti palaikyti žurnalistinę veiklą deramu doroviniu ir profesiniu lygiu. Pradėti galima nuo žurnalisto nepriklausomybės teisinių garantijų. Žurnalisto nuolankumas savo tiesioginiam vadovui, tarnavimas suinteresuotoms grupėms, pagaliau asmeninės naudos siekimas yra žurnalistinio darbo brokas, diskredituojantis pačią žurnalistiką ir svarbiausia gali atnešti apčiuopiamos materialinės žalos atskiriems žmonėms ir visai visuomenei. Tai, galima sakyti, veikia, savo visuomeniniu pavojingumu artima kyšininkavimui. Regis, už žurnalisto nusižengimą žurnalistinės nepriklausomybės reikalavimams, kaip ir kyšininkavimo atveju, gali būti numatyta tiek drausminė, tiek ir baudžiamoji atsakomybė. Žurnalistas nėra prilyginamas valstybės pareigūnui ar tarnautojui ir jam nekeliama šiems asmenims nustatyti profesiniai reikalavimai. Tačiau laisvoji spauda, radijas, televizija visai pagrįstai vadinami *ketvirtąja valdžia*. Tai kodėl gi nesuteikus ketvirtosios valdžios darbuotojams ypatingo visuomeninio statuso, tarkim, visuomenės tarnautojo statuso ir su pastaruoju susijusios atsakomybės? Beje, žurnalistas, kaip tam tikru atžvilgiu intelektualinę produkciją gaminantis darbuotojas, pagal Lietuvos Respublikos baudžiamojo kodekso 320 straipsnį už nepagrįsto atlyginimo priėmimą gali būti baudžiamas laisvės atėmimu net iki 3 m. [11, p. 179–180].

Kalbant apie žurnalistinę etiką apie žurnalistus būtina tarti keletą pagiriamųjų žodžių. Daugelyje šalių patys žurnalistai yra suformavę specialią žurnalistinės veiklos moralinės priežiūros sistemą – profesinį žurnalistų etikos teismą. Vien tokios struktūros egzistavimas, kurios sprendimams paklūsta eiliniai spaudos darbuotojai, byloja, kad žurnalistai patys yra suinteresuoti savo profesijos visuomeninio autoriteto išsaugojimu. Žinoma, labai gerai, kai žurnalistų moralinės savikontrolės sistemos nėra tik butaforija, kai jos veikia efektyviai, šalina žurnalistinio darbo broką. Šiuo atžvilgiu dėmesio verta Švedijoje egzistuojanti žurnalistų veiklos etinės savikontrolės sistema [5, p. 28–34]. Ten žurnalistinės etikos pažeidimus nagrinėja Spaudos etikos komisija, kuri įsteigta dar 1916 m. ir kurią formuoja tokios žurnalistų organizacijos kaip Publicistų klubas, Švedijos žurnalistų sąjunga ir Švedijos laikraščių leidėjų sąjunga. Pirmosios dvi – daugiau profesinės organizacijos, o paskutinioji – savotiška leidinių vadovų taryba. Visos šios organizacijos, taip pat spaudos ombudsmenas, siūlo savo atstovus į Spaudos etikos komisiją. Įdomu pažymėti, kad į Spaudos etikos komisijos sudėtį siūloma įtraukti nebūtinai žurnalistus. Neretai siūloma įtraukti teisininkus, buvusius teisėjus. Kita vertus, Spaudos ombudsmeno kandidatūrą parenka trijulė, sudaryta iš Riksdago Teisingumo ombudsmeno, Švedijos advokatų kolegijos pirmininko ir Spaudos bendradarbiavimo tarybos (jau minėtų trijų organizacijų kolegialinės institucijos) pirmininko. Tokia spaudos etikos komisijos sudėties formavimo ir Spaudos ombudsmeno rinkimo procedūra rodo, kad Švedijos žurnalistai suinteresuoti, viena vertus, kvalifikuotu Žurnalistų garbės teismo darbu ir kita vertus, ryšiu su visuomene. Kitaip tariant, žurnalistų ir ne žurnalistų dalyvavimas žurnalistų profesiniame teisme lemia atsakomybę visuomenei, žurnalistų siekį tinkamai reaguoti į visuomenės požiūrį į spaudą.

Profesionalumo žymė, taikoma visuomenės informavimo priemonėms, numato ir tam tikrą valstybinį šių priemonių veiklos reglamentavimą. Šis reglamentavimas turi padėti išsaugoti deramą žurnalistinio darbo profesionalumo lygį. Šiuo atžvilgiu iškyla spaudos leidinio, radijo ir televizijos stoties registravimo ir licencijavimo tvarkos nustatymas. Per visuomenės informavimo priemones skleidžiamų idėjų margumynas, šių idėjų autorių gausa apsunkina valstybinę ar visuomeninę kontrolę. Siekiant, kad ši kontrolė vis dėlto egzistuotų, demokratinėse šalyse yra nusistovėjusi sąlyga – išskirti leidinio ar kitos VIP juridškai atsakingo leidėjo asmenį. Pavyzdžiui, Švedijoje ir Suomijoje tai laikoma pagrindiniu spaudos laisvės principu. „Visuomet turi egzistuoti konkretus asmuo, kuris atsako už laikraščio ar žurnalo publikacijų, radijo ar televizijos programų turinį. Tai reiškia, kad visada žinoma, kas atsako ir kas privalo kompensuoti už padarytą moralinę žalą... Šiandien tai žurnalistų, bendradarbių ir informacijos šaltinių neliečiamumo garantas“, – teigia E. Bagerstamas [5, p. 21]. Taigi juridinė prielaida, leidžianti valstybei ir bet kuriam visuomenės nariui apeliuoti į kokios nors publikacijos, radijo ar televizijos laidos atsakingumą ir kompetentingumą, yra nustatoma aiškiai įvardijant asmenį, kuriam visos šios pretenzijos įstatymų nustatytu keliu gali būti adresuotos. Logiška būtų galvoti, kad registruojant ar licencijuojant leidinį ar radijo stotį, numatant juridškai atsakingą asmenį, turėtų būti nustatyti ir tam tikri profesiniai–kvalifikaciniai reikalavimai šiam asmeniui. E. Bagerstamo požiūriu, egzistuoja tik vienintelis apribojimas – laikraščio ar žurnalo negali leisti teistas asmuo. Bendradarbiavimas spaudoje, radijuje ar televizijoje daugiau nereikalauja jokių apribojimų [5, p. 29]. Žinoma, tokia nuostata yra labai demokratiška, bet žmogaus teisės ir taip numato nuomonių reiškimo laisvę, nepaisant netgi asmens teistumo. Tuo tarpu žurnalo leidėjas prisiima įsipareigojimą ne tik skelbti įvairias nuomones, bet kartu skelbti teisingas žinias, taip pat propaguoti į gėrio teigimą nukreiptas nuostatas. Tai rodo, kad prieš pradėdamas leisti dienraštį ar vadovauti radijo stočiai leidėjas privalo žinoti apie žurnalisto darbo išskirtinį visuomeninį reikšmingumą ir atsakingumą. Todėl, regis, nebus nusižengta VIP laisvei ir netgi bus solidžiau, jei laikraščio leidėjui ar radijo, televizijos stoties

vadovui bus keliami dar ir kvalifikaciniai–profesiniai reikalavimai.

Norint garantuoti VIP laisvę, be jokios abejonės, nėra leistinas joks išankstinis spaudos pranešimų, radijo ir televizijos reportažų cenzūravimas. Neegzistuoja toks autoritetas, kuris iš anksto galėtų įspėti, kokie garsiai išstarti žodžiai implikuos blogį. Būtent dėl šios aplinkybės profesionali žurnalisto nuomonė *a priori* yra lygiavertė asmeninei neprofesionaliai nuomonei. Tačiau kai VIP atstovo mintis yra garsiai pareikšta ne šiaip pavieniam klausytojui, bet masinei auditorijai, laikraščio skaitytojams, televizijos žiūrovams, kai ji įvairiai komunikuoja su skirtingomis pažiūromis, tuomet iškyla ir atitinkama, išskirtinė VIP atsakomybė už paskelbtą analitinę medžiagą ir apžvalgas. Kuo ši atsakomybė skiriasi nuo asmeninės neprofesionalios nuomonės autoriaus atsakomybės?

Kalbant apie šios atsakomybės norminį pagrindą reikėtų paminėti Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 10 straipsnio antrą dalį, kur sakoma, kad baustinos yra nuomonės, keliančios pavojų saugumui, valstybės teritoriniam vientisumui, viešosios tvarkos interesams, sveikatai ir moralei, taip pat asmenų orumui ir teisėms apsaugoti [1, p. 16]. (LR visuomenės informavimo įstatyme 5 str. liko nepaminėtas labai svarbus visuomenės informavimo laisvės ribojimo pagrindas – moralė [17, p. 4].) Būtent šis teisinės atsakomybės pagrindas leidžia ne tik numatyti įpareigojimą skelbti klaidingų žinių paneigimą, bet ir numatyti pinigines sankcijas leidėjui ar radijo, televizijos stoties vadovui, be to, kaip kraštutinę priemonę numato VIP veiklos nutraukimo galimybę. Lietuvos Respublikos VIP įstatyme leidinio ar radijo stoties veiklos nutraukimas už amoralias žinias nėra numatytas [17, p. 9].

Kalbant apie VIP kaltės nustatymą kaip atsakomybės pagrindą galima būtų pasinaudoti JAV praktika. Difamacijų teisės praktika spaudos laisvės klausimais ilgainiui atsisakė objektyvios atsakomybės principo ir pastaruoju metu teismai siekia nustatyti leidinio leidėjo kaltę. Ją turi įrodyti ieškovas [8, p. 34]. Nuo asmeninės nuomonės kaltės ji skiriasi tuo, kad VIP pripažįstama kalta, jei rengdama informaciją publikuoti elgėsi *nerūpestingai*, nesilaikė įprastinių informacijos rinkimo ir apdorojimo formalumų [8, p. 35]. Nerūpestingu medžiagos rengimu publikuoti, matyt, galėtume laikyti vadovavimąsi gandai, nekreipiant dėmesio į faktų apdorojimą, aplaidumą ieškant įmanomos papildomos informacijos, nesiskaitymą su žmogaus privačiais interesais. Tai, kad skelbiama informacija yra neidentifikuota socialinių vertybių ir visuomeninio gėrio atžvilgiu (o dar labiau tam prieštarauja), taip pat gali būti įvardyta nerūpestingumu. Socialiai teigiamas medžiagos pateikimas nereikalauja jokių specialių informacijos gavimo šaltinių. Žurnalistas gali pasinaudoti literatūros ir mokslo šaltiniais. Jis paprasčiausiai privalo vadovautis žmogiškumo kriterijais, demokratinės valstybės konstitucija ir savo sąžine.

c. Kolegialinės (oficialios) nuomonės paviešinimo teisinės ypatybės

Griežčiausi informacijos objektyvumo reikalavimai, be abejo, turi būti nustatyti oficialių valstybės atstovų reiškiamai nuomonei apie visuomeninės reikšmės dalykus. Dar Platonas yra atkreipęs dėmesį į tai, kad valdovas privalo pažinti daiktų esmę, vadovautis ne iliuzine nuomone, bet esminiu būties pažinimu. Iš tiesų jeigu valstybinio masto veikėjas tik pusėtinai išmano savo darbą, jo klaidos, daromos einant valstybines pareigas, visuomenei gali pernelyg brangiai kainuoti. Oficialaus asmens galimybes reikšti nuomonę, atitinkančią dalyko esmę, padidina tai, kad jis, pasinaudodamas savo valstybiniu statusu, gali pasitelkti pačią pažangiausią ekspertų patirtį ir išmanymą. Ir vis dėlto platoniška valdovo išmintis yra tik žinojimo idealas, kuris jokiam mirtingajam, netgi karaliui, nepasiekiamas. Todėl kyla klausimas, ar absoliučios tiesos nežinojimas leidžia valstybės veikėjui, kaip ir bet kuriam šios valstybės gyventojui, reikšti abejotinas tiesas ir jų pagrindu daryti abejotinus sprendimus? Kalbant šia tema visų pirma būtina pabrėžti tai, kad bet kurio rango pareigūnui valstybėje dažnai būna patogiau vadovautis pusėtina tiesa, nei žinoti visą tiesą. Tai aktualu kalbant valdžios neklystamumo tema. Nuo Romos imperijos imperatoriaus Tiberijaus laikų prasidėjo valdovų nepakaltinamumo tradicija. Kai Tiberijaus anūko Germaniko žmona Agripina apkaltino Tiberijų jos vyro nužudymu, šis, kaip žinome, Senate „prastūmė“ įstatymą „Dėl Jo Dide-

nybės įžeidimo“. Būtent šis įstatymas virto precedentu vėlesnių laikų įstatymams, draudžiantiems kurstyti sukilimą prieš valdžią [8, p. 20–21]. Anglijoje nuo 1487 m. iki 1641 m. veikė įstatymas dėl „Maištą provokuojančių paskvilių“. Dar anksčiau pagal įstatymą „De Sandalum Magnatum“, priimtą 1275 m., už groty buvo sodinami paskvilių autoriai, kaltinami karalių ir lordų įžeidimu. JAV 1798 m. Kongresas priėmė įstatymą, pagal kurį federalinės valdžios kritika buvo laikoma nusikaltimu. Įstatymas atsirado kaip respublikonų ir federalistų politinės kovos išdava. Nors 1800 m. respublikonas Tomas Džefersonas amnestavo visus 14 žmonių, kurie buvo nuteisti pagal šį įstatymą, tačiau šis įstatymas visiškai užmarščiai buvo atiduotas tik 1964 m., kai Aukščiausiasis teismas baigė nagrinėti bylą „New York Times“ prieš Salivaną. Aukščiausiasis teismas 1800 m. įstatymą pripažino prieštaraujančiu konstitucijai. Teismas padarė radikalią išvadą – Vyriausybės difamacija esant demokratinei tvarkai yra neįmanoma. Šiuo metu pastaroji nuostata, kaip žinome, demokratinėse šalyse yra aksioma. Pagalvokime, kodėl?

Taigi ar Jo Didenybės įžeisti neįmanoma, ar asmens įžeidimo galimybės nuostata oficialaus pareigūno atžvilgiu negalioja? Ar yra dar kokia nors kita priežastis? Akivaizdu, kad kiekvienas oficialus pareigūnas yra žmogus. Kaip žmogus jis yra neabejotinai įžeidžiama būtybė. Jei taip, tai kaip žmogus jis turi neginčytiną teisę kreiptis į teismą dėl garbės ir orumo įžeidimo. Bet kaip tik ką minėjome, demokratinėje visuomenėje valdžios difamacija negalima. Valdžios atstovo veiksmų kritikos teisė yra neribota ir valdžios atstovas į teismą gali kreiptis tik dėl garbės ir orumo įžeidimo kaip privatus asmuo. Suprantama, kad čia yra prieštaravimas. Norint sėkmingai pašalinti šį prieštaravimą, visų pirma būtina tiksliai apibrėžti valdžios veiksmų kritikos esminį tikslą. Kaip minėjome, Platono požiūriu valdžios veiksmai privalo būti idealiai teisingi. Tačiau veikti idealiai valdžia objektyviai negali. Iš čia kyla išvada, kad valdžios veiksmų kritikos neribota teisė yra būtina todėl, kad kompensuotų valdžios programoje slypintį „tiesos trūkumą“, kad prie valdžios skelbiamų ataskaitų pridurtų tiek papildomos informacijos, kiek trūksta tiesai atpažinti. Ši mintis reikšminga tuo požiūriu, kad valdžios kritika nėra „kritika vardan kritikos“. Tai arba valdžios nuomonės papildymas, arba bent impulsas, kad valdžia savo nuostatą viešai patikslintų, konkretizuotų. Tai rodo, kad valdžios veiksmų, kurie iš esmės yra nukreipti į viešų interesų tenkinimą, kritika visada yra inspiruojama teigiamų ketinimų ir kilnių tikslų, nes visada siekiama nepasiekiamo idealaus valdymo. Piktavalė kritika yra neleistina tuo atžvilgiu, kad ji yra nukreipta ne į viešuosius interesus, bet į privatų asmenį, kuris vykdo valstybines pareigas. Šiuo atžvilgiu nepagrįstai kritikuojamas valstybės pareigūnas turi teisę kreiptis į teismą ir įrodinėti jį šmeižiančios informacijos autoriaus kaltę. Tokia praktika egzistuoja, pavyzdžiui, JAV ir kitose šalyse [8, p. 34].

Kalbėdami apie valdžios atstovo ir piliečio teisminį ginčą dėl valdžios atstovo įžeidimo kaip pavyzdį panagrinėsime bylą, nagrinėtą Europos Žmogaus Teisių Teisme Castellas prieš Ispaniją. Parlamentaro nuteisimas už Vyriausybės įžeidimą [13, p. 481–484]. M. Castellas, advokatas, baskų išrinktas senatoriumi, viename savaitraštyje išspausdino straipsnį, kuriame atkreipė viešosios nuomonės dėmesį į žmogžudystes ir agresiją, vykdomas gincluotų grupių prieš baskų piliečius. Pasak jo, šios grupės veikė nebaudžiamos ir dėl to atsakinga vyriausybė. Už šį šmeižtą M. Castellas buvo nuteistas vienus metus kalėti, taip pat buvo suspenduota jo teisė šiuo laikotarpiu vykdyti profesinę ar visuomeninę veiklą. Europos Žmogaus Teisių Teismas, nors ir nesulaukė iš p. M. Castellso konkrečių įrodymų, patvirtinančių, kad jo kaltinimai vyriausybei teisingi, tačiau vis dėlto jį išteisino, taip pat priteisė ieškoviui 3 000 000 pesetų išlaidoms dėl procesų Ispanijoje ir Strasbūre atlyginti. Jau iš kelių šios bylos fragmentų matyti, kad p. M. Castellas gynė baskus. Tai akivaizdžiai įrodo jo kilnius ketinimus, nors būdamas parlamento narys, jis negalėjo disponuoti tokia informacija, kokia disponavo vyriausybė. Taigi p. M. Castellas galėjo ir klusti. Šioje byloje svarbiausia tai, kad vyriausybei reikėjo ne ieškoti per teismą tiesos, bet viešai išsklaidyti abejones, remiantis visa disponuojama informacija. Kaip matome, šiuo atveju oficialaus asmens kritika yra susijusi su viešuoju interesu, o ne su vyriausybės vadovo privačiu asmeniu ir todėl ši kritika pasirodė nepakaltinama.

Be abejo, oficialaus asmens privatus gyvenimas, kiek jis nesusijęs su viešais interesais, yra neliečiamas. Tačiau oficialaus asmens ir ypač valstybės vadovo visos gyvenimo

detalės gali būti visuomeniškai reikšmingos. Jei valstybės pareigūnas jam deramu ar nederamu būdu sprendžia privačius, tarkim, intymius reikalus oficialiose situacijose, jo veiksmai gali būti paviešinti be jokių sąlygų. Kitaip tariant, oficialiose vietose valstybės pareigūnas turi būti visapusiškai permatomas (žinoma, kiek tai galima kilniais tikslais ir nenusižengiama elementariam padorumui). Visai kas kita, kai oficialus asmuo yra privačioje teritorijoje. Tuomet jo buities detalių aprašymas galimas tik jam sutikus.

Minėtoje byloje „New York Times“ prieš Salivaną ieškovas pareiškė, kad negali būti valdžios kritikos apskritai, nes tai gali turėti žalingų padarinių [8, p. 39]. Ieškovas laikėsi tos nuomonės, kad vyriausybės kritika privalo būti personifikuota. Teismas neatsižvelgė į šią ieškovo nuomonę, nes atsižvelgus visokia valdžios kritika galėtų būti kvalifikuojama kaip difamacija kiekvieno pareigūno atžvilgiu ir suteiktų jam teisę kreiptis į teismą [8, p. 39]. Vis dėlto vertėtų susimąstyti, ar Salivanas nebuvo savaip teisus. Atkreipkime dėmesį į tai, kad tokie kritikos objektai kaip valdžia, vyriausybė, parlamentas, prezidentūra yra konstitucinės vertybės ir yra niekuo dėtos dėl konkrečios valdžios klaidų. Nepasakytume, kad neasmeninė valdžios kritika nėra taikli. Ji taikli, bet pataiko tiesiai į kiekvienam tos valstybės piliečiui šventus dalykus. Tokia kritika žmonių akyse diskredituoja valstybės institutą. Jeigu valdžią yra už ką kritikuoti, tai privalo būti ir konkretūs valstybės pareigūnai, atsakingi už netinkamą politiką, todėl iš VIP reikėtų laukti ne abstrakčios, o konkrečios kritikos. Na, o tuo metu, kai kritika abstrakti ir, kaip sakoma, įkyri, būtų galima pasižiūrėti, ar joje slypi paprasčiausias neišmanymas, ar pikta valia.

Kalbant apie oficialios (kolegialinės) nuomonės atsakomybę reikėtų priminti tai, kad kiekvienas pareigūnas paprastai veikia pagal savo pareigybinę kompetenciją. Būtent įstatymas numato valdžios atstovo galimybes skleisti ir vertinti informaciją. Šiuo atžvilgiu pareigūnas, viršijęs savo kompetenciją, t.y. prabilęs ne apie tuos dalykus, gali būti „pataisytas“ kito pareigūno, kurio kompetenciją pažeidė, ar net paskleidė dezinformaciją. Taigi valstybės pareigūnų atsakomybė už neteisingą viešųjų klausimų interpretavimą dažniausiai yra įgyvendinama per konstitucinį valdžių pusiausvyros mechanizmą. Na, o tuo atveju, kai valstybės pareigūnas įžeidžia privatų asmenį, suteršia pastarojo garbę, nukentėjęs asmuo bendra tvarka gali teikti ieškinį teismui.

IŠVADOS

1. 1982 m. Europos Taryboje priimtoje *Deklaracijoje dėl saviraiškos (žodžio) ir informacijos laisvės* žodžio ir informacijos laisvės teisės reikia laikyti dviem skirtingomis pagrindinėmis žmogaus teisėmis. Jų skirtumo esmė ta, kad žodžio laisvės teisė yra absoliuti, o informacijos laisvės teisė yra sąlyginė, aprėpianti tik viešąjį sektorių.

2. Žodžio (saviraiškos) laisvės teisę nusako dvi filosofinės kategorijos: tiesa ir gėris. Tiesa sudaro intelektualinį žodžio laisvės naudojimo aspektą, o gėris – intencionalųjį, valinį aspektą. Žodžio (saviraiškos) laisvei yra keliami du reikalavimai: skelbti teisingą informaciją ir skleisti informaciją gera valia.

3. Žodžio laisvė, pakludama intelektualiniam aspektui, suponuoja įvairias gera intencija reiškiamas nuomonių kategorijas, besiskiriančias profesionalumo lygiu. Gera valia gali būti reiškiamas neprofesionali asmeninė, profesionali asmens ir oficiali (kolegiali) valstybinės valdžios (valdžios atstovo) nuomonė.

4. Asmeninės nuomonės teisinės atsakomybės pagrindas yra tyčia skleidžiama žinoma melaginga informacija, kurios sukeliama neteisiniai padariniai gali būti kito asmens įžeidimas ar garbės suteršimas.

5. Difamacijos objektas gali būti ir pavienis žmogus, keli žmonės ar masė žmonių, jei įžeidžianti informacija yra skleidžiama per visuomenės informavimo priemones.

6. Viena iš profesionalios nuomonės atmainų yra spaudos darbuotojo (žurnalisto) skelbiama nuomonė. Atsižvelgiant į ypatingą VIP misiją visuomenėje žurnalisto profesijai galėtų būti suteiktas visuomenės tarnautojo statusas. Žurnalisto, kaip visuomenės tarnautojo, teisinė atsakomybė už savo profesinę veiklą suponuoja įstatymo normą, numatančią sankciją

už šališkos ir neobjektyvios informacijos skleidimą. Žurnalisto profesijos visuomeninis reikšmingumas taip pat lemia valstybės teisę kelti profesinius kvalifikacinius reikalavimus leidinio ar radijo, televizijos stoties vadovui.

7. Žurnalistinio reportažo atsakomybės pagrindas, kaip ir asmeninės nuomonės atsakomybės pagrindas, yra tyčia skleidžiama žinomai melaginga informacija. Papildomas atsakomybės pagrindas yra nerūpestingas informacijos rinkimas, apdorojimas ir pateikimas.

8. Oficialaus asmens pateikta nuomonė apie viešuosius dalykus gali būti kritikuojama bet koku konstituciškai leistinu pagrindu. Oficialus asmuo gali kreiptis į teismą dėl pažeminimo ir įžeidimo tik tuo atveju, jei paskleista informacija liečia būtent jo asmenį. Tuo atveju, kai oficialaus asmens privataus gyvenimo detalės yra visuomeniškai reikšmingos, jos gali būti skelbiamos nepaisant konfidencialumo. Oficialus asmuo privalo teikti informaciją apie savo privataus gyvenimo detales, jei jos yra visuomeniškai reikšmingos ir visuomenė pageidauja apie jas žinoti.

LITERATŪRA

1. **Europos** žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. – Vilnius, Seimo I–kla „Valstybės žinios“, 2000.
2. **Declaration** on the freedom of expression and information // Human rights.
3. **Спиноза Б.** Избранные произведения. – Москва, изд. политической литературы, 1957.
4. **Zelezny J. D.** Communications Law: Liberties, Restraints and Modern Media. 2nd Ed. California State Universities Fresno. – Wadsworth Publishing Company, 1997.
5. **Bagerstamas E.** Spaudos laisvė demokratinėje visuomenėje. – Stokholmas – Vilnius, 1994.
6. **Конституции** зарубежных государств. – Москва, изд. БЕК, 1996.
7. **Karlailis T.** Prancūzijos revoliucijos istorija. – Vilnius, Mintis, 1992.
8. **Современное** право средств массовой информации в США. Под ред. Рихтера. – Москва, Право и СМИ, 1997.
9. **Ламетри Ж. О.** Сочинения. – Москва, Мысль, 1976.
10. **Гегель Г. В. Ф.** Энциклопедия философских наук. Т. 1. Наука логики. – Москва, Мысль, 1975.
11. **Lietuvos Respublikos** baudžiamasis kodeksas. – Vilnius, AB „Standartų spaustuvė“, 1998.
12. **Lietuvos** rytas. 1999 m. rugsėjo 11 d. Nr. 212. Rytai – vakarai.
13. **Žr.: Berger V.** Europos žmogaus teisių teismo jurisprudencija. – Vilnius, Pradai, 1997.
14. **Lietuvos Respublikos** administracinių teisės pažeidimų kodeksas. – Vilnius, AB „Standartų spaustuvė“, 1998.
15. **Буллинггер М.** Свобода прессы, радио, кино // Государственное право Германии / под. ред. Изензее И., Кирхов П. – Москва, Институт государства и права, РАН, 1994. Т. 2.
16. **Lietuvos** žurnalistų ir leidėjų etikos kodeksas. – Vilnius, DANIELIUS, SL 1368, 1996.
17. **Lietuvos Respublikos** visuomenės informavimo įstatymas. (1996 m. liepos 2 d. Nr. 1–1418, Vilnius). 8 str.

The moral Limits of Rights of Freedom Speech (Expression)

Dr., Assoc. Prof. S. Arlauskas

Law University of Lithuania

SUMMARY

The genesis and basis of the moral limits of rights of freedom of speech (expression) are discussed in the article. It is proved in this article that the freedom of expression is directly determined

by ideas of truth and goodness. The idea of truth in the process of speech is expressed through the information communication act and the idea of goodness through the intention of the speaker. It is shown in the article that in this case, when information is communicated through the text (article in the newspaper and etc.) the intention of the articles author is expressed through the complex social values taking into account the intellectual abilities to comprehend this information truly by the user.

It is suggested to classify people opinion into three categories: a) nonprofesional opinion; b) professional opinion; c) official opinion. It is underlined in the article, that every opinion has specifically regulatory law sings. It is shown in the article that together with the right of freedom of expression the information user's rights exist. If the publicly demonstrated information injurries the dignity of religious feeling and the values that are cultivated in the society, the information user has the right address to the court.

